

Андрій Тетеренко

ВСТАНОВЛЕННЯ СТАРОГО ЗАВІТУ

1979

ВІННІПЕГ

КАНАДА

A. TETERENKO

**ESTABLISHING
THE OLD TESTAMENT**

**History of the Text and Its Authority
in the Christian Church**

Published by St. Andrew's College in Winnipeg

Winnipeg

1979

Canada

АНДРИЙ ТЕТЕРЕНКО

**ВСТАНОВЛЕННЯ
СТАРОВОГО ЗАВІТУ**

**Історія тексту та його авторитет
у Церкві Христовій**

Видання Колегії Св. Андрея в Вінніпезі

Вінніпег

1979

Канада

© Copyright by A. Teterenko

ACKNOWLEDGEMENT

St. Andrew's College acknowledges with gratitude the financing of this publication by George and Anna Feniak of Chilliwack, B. C., Canada.

Накладом
Анни і Юрія Феняків,
Чиливак, Б. К.

З М І С Т

	Стор.
Передмова	7
ВСТУП:	11
Важливість теми	11
Метода праці	16
I. СТАРИЙ ЗАВІТ У ЦЕРКВІ ХРИСТОВІЙ	17
— Доречність Старого Завіту християнам	17
— Списки Старого Завіту	19
— Прийняття Септуагінти за авторитетний текст Старого Завіту	23
— Богослужбовий вжиток Старого Завіту в християнській Церкві	26
II. КАНОН КНИЖОК СТАРОГО ЗАВІТУ ...	28
— Неканонічні книжки Старого Завіту ...	30
— Писання	32
— Пророки	33
— Закон	35
III. СКЛАДОВІ ПЕРВНІ КНИЖОК СТАРОГО ЗАВІТУ	38
— Літургічні тексти	39
— Законодатні тексти	40
— Хронологічний матеріал	42
— Побутові елементи	43
ЗАКІНЧЕННЯ:	47
— Християнство — незрозуміле без Старого Завіту	47
— Різноманітність Старого Завіту	49
— Унікальність книжок Старого Завіту ..	50
ДОДАТОК	52

ПОКАЖЧИК СТАРОЗАВІТНИХ ЧИТАНЬ ЦЕРКОВНИХ (ПАРЕМІЙ)	52
— Старозавітні читання нерухомих	
свят (Мінеї) цілого року	52
вересень	53
жовтень	55
листопад	57
грудень	58
січень	60
лютий	63
березень	64
квітень	65
травень	66
червень	68
липень	70
серпень	72
— Старозавітні читання сиропусного тижня	
і чотиридесятниці	74
Сиропусний тиждень	74
Перший тиждень В. Посту	74
Другий тиждень	75
Третій тиждень	75
Четвертий тиждень	76
П'ятий тиждень	76
Шостий тиждень	77
Страсний тиждень (7-ий)	77
— Старозавітні читання святої П'ятидесятниці	79
— Загальні Паремії Святим	80
ЦИТОВАНІ ПРАЦІ	82
КНИЖКИ СТАРОГО ЗАВІТУ	85
КНИЖКИ НОВОГО ЗАВІТУ	87

Передмова

Біблія взагалі, й окремі Священні Писання, а особливо Нового Завіту, — це основа нашого релігійного світогляду, богословського мислення, а також релігійного життя, зокрема богослужбового. А, скажемо, така біблійна книга, як Книга Псалмів, — це улюблена духовна література для всіх верств християнського суспільства, з простолюддям включно; наші невгені селяни визгали деякі псалми напам'ять й молилися ними вдома, в дорозі, працюючи, — на кожному кроці життя. І всі наші віроісповідні й богословські визначення — основані на Біблії. Але ось з формальним визченням цього джерела православного богословія й духовости взагалі — Православна Церква, а в тім і наша, — замітного поступу не зробила. Може просто тому, що в нас Священне Писання має більш практичне застосування: наші молитви — повні біблійного духа та змісту; наші Богослуження — повні біблійного матеріалу і дослівних текстів; а, скажемо, спекулятивного трактування Біблії — в нас менше. Можна сказати, що в нас Біблія — це духове життя; а на археологічне, історичне, літературне й інтелектуалістичне трактування Священного Писання православна людина звертає менше уваги.

Проте в ділянці біблійного богословія, Українська Православна Церква дещо зробила; 1963 року, Митрополит Іларіон видав перший том свого твору під назвою „Біблійні студії”. Він, правда, зеузив свою увагу до значення Біблії для українського

народу і його духової культури, але його праця сама собою — це вже науковий підхід до вивчення Біблії і в деякому відношенні, цей твір Митр. Іларіона — унікальний.

Дана праця — „Встановлення Старого Завіту”, автором якої є Прот. Андрій Тетеренко — викладач бібліознавчих курсів Колегії Св. Андрея в Вінніпезі — це друга праця наукового характеру на цю тему. Це праця наукова під кожним оглядом: методологічним, богословським і джерельним. Без сумніву, кожний зацікавлений цією ділянкою богослов'я прийме її з вдячністю.

В своєму позатковому задумі, книжка „Встановлення Старого Завіту” — це була бакалаврська теза написана на вимогу Богословського Факультету Колегії Св. Андрея в Вінніпезі, і на основі якої Колегія признала її авторові науковий ступінь Бакалавра Богослов'я в травні 1976 року. Ця теза була опублікована у „Віснику” (в кількох числах) 1977 року. Тепер, доповнена показником старозавітних богослужбових гитань у Православній Церкві, з нагоди різних свят та випадків, — праця Отця Андрія Тетеренка виходить в оцій формі. Таким чином вона стає однією з перших опублікованих студій на біблійні теми серед нас, православних українців.

Прот. С. Ярмусь

Колегія Св. Андрея, Вінніпег, Ман.
21 червня, 1979.

В С Т У П

ВАЖЛИВІСТЬ ТЕМИ

„Уже й хату розвалили і сволок з словами на угілля попалили!...”¹

„Сволок з словами” — найбільш значуща частина будівлі, на ньому було написано хто будував, коли, для кого, і цитата з священного Писання.

Крайня руїна України очевидна, коли „сволок з словами” з останньої хати в столиці України продається у формі вугілля. Так мало ціниться історія та ідеологія!

„Сволок з словами” — це в Старому Завіті „мезуза” на одвірках дому. Оце ті слова:

Слухай Ізраїлю: Господь, Бог наш — Господь один! І люби Господа, Бога твого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією силою своєю! І будуть ці слова, що Я сьогодні наказую, на серці твоїм. І пильно навчиш цього синів своїх, і будеш говорити про них, як сидитимеш удома, і як ходитимеш дорогою, і коли ти лежатимеш, і коли ти вставатимеш. І прив'яжеш їх на ознаку на руку свою, і будуть вони пов'язкою між очима твоїми. І напишеш їх на бічних одвірках дому свого та на брамах своїх.

(Повт. 6:4-9).

І станеться, якщо справді ви будете слухати Моїх заповідей, що Я вам сьогодні наказую, — любити Господа, Бога вашого, і служити Йому всім вашим серцем і всією вашою душею, то Я дам вам дощ вашого краю своєчасно, дощ ранній і дощ пізній, і збереш ти своє збіжжя, і свій сік виноградний, і оливу свою.

1. Тарас Шевченко, „Великий льох”, *Кобзар*, т. II, Вінніпег: УВАН, 1952, ст. 156.

І дам Я траву на твоїм полі для твоєї худоби, і будеш ти їсти й наситишся. Стежись, щоб не було зведене ваше серце, і щоб ви не відступили, і не служили іншим богам, і не вклонялися їм. А то запалиться гнів Господній на вас, і замкне небо і не буде дощу, а земля не дасть свого урожаю, і ви скоро погинете з тієї доброї землі, що Господь дає вам. І покладете ви ці слова Мої на свої серця та на свої душі, і прив'яжете їх на знака на руці своїй, і вони будуть пов'язкою між вашими очима. І будете навчати про них синів своїх, говорячи про них, коли ти сидітимеш у домі своїм, і коли ходитимеш дорогою, і коли лежатимеш, і коли вставатимеш. І ти понапишеш їх на бічних одвірках дому свого і на брамах своїх, щоб дні ваші та дні синів ваших на землі, яку Господь присягнув був батькам вашим дати їм, були такі довгі, як дні неба над землею.

(Повт. 11:13-21).

Мезуза — це наглядний символ залежності від Бога добробуту родинного й суспільного. І ці слова вказують на те, від чого залежить розвій Дому Божого - Церкви старозавітньої, чи новозавітньої.

* * *

Основою проповіді Христової був Старий Завіт, як невід'ємна частина Св. Письма (Лк. 4:18-21). Вся діяльність Церкви Христової керується Святим Письмом. Поширення чи оборона православної віри робиться за посередництвом вірного представлення Слова Божого. З історії Церкви ми бачимо, що оборона віри була залежною від уміння православних орудувати цим мечем обосічним і перемагати ворогів Правди. Сам Спаситель, Господь наш Ісус Христос дав приклад нам, як боро-

тися проти зла силою Слова Божого (Матв. 4:1-11; Лук. 4:1-13).

Єдність Христової Церкви бережеться вивченням Святого Письма. Чим краще ми розуміємо Слово Боже, тим ближчі ми стаємо один до одного. Справжнє з'єднання всіх християн може бути на основі визнання істини Слова Божого. Православна Церква завжди вирішує всі питання християнського життя на підставі Святого Письма: і догматичні, і канонічні, особисті чи суспільні. За прикладом Єрусалимського Собору святих Апостолів, усі собори Православної Церкви, місцеві чи вселенські, вирішують справи з допомогою Святого Духа, що говорив через Пророків. Християнізація світу Православною Церквою чиниться словами Святого Письма. Про велике значення належного розуміння Слова Божого для людей Божих, пророк Осія переказує так:

Погине народ Мій за те, що не має знання:

тому, що знання ти відкинув, відкину
й тебе,

щоб не був ти для Мене священиком.

А тому, що забув ти Закон свого Бога,
забуду синів твоїх й Я! (Ос. 4:6).

Не досить читати чи навіть послуговуватись Святим Письмом; його треба правильно тлумачити, згідно з волею Святого Духа. Диявол викривлював значення цитат Святого Письма, коли спокушував нашого Спасителя в пустині (Матв. 4; Лук. 4). Сектанти відкидають повноту світла Христової Правди, що є в Церкві, але сплягають тільки на свої особисті почуття й тому вони легко попадають у буквоїдство,

чинячи з Біблії собі ідола. А коли книжка, чи яка-небудь річ, вважається за найвищий авторитет, то це — ідолопоклонство. Ніщо не може заступити Бога Живого. „Єресь не є теоретичним блудом у догматиці, але ушкодженням того правдивого життя, з якого настає відпадання від єдності церковної і в догматичному розумінні”.² Вийнята з контексту цитата Біблії не конче доказує правдивість якоїсь людської думки; правдивість стверджується тоді, коли висловлюється щось у душі Святого Письма. Тому треба знати всю Біблію, обидва Завіти.

Вивченням Святого Письма займалися святі Отці та займаються ним тепер науковці-богослови, але й усі члени Церкви повинні знати та правильно розуміти Слово Боже. Розуміння Біблії ускладнюється тим, що наша Біблія не оригінал, але переклад і то переклад не автографу, а далеких копій. Біблійних копій — тисячі, і кожна відрізняється від інших. Треба вміти оцінити їхню вірогідність. Хоч як старанно працювали переписувачі, звичайно, як люди, вони робили помилки; або не прочитали правильно те, з чого переписували, або неправильно переписали, або пропустили щось через недогляд, або пояснення на маргінесі втягнули в самий текст.³ Усе це — предмет студій біблістів-науковців. Великі уми присвячували своє життя, щоб

2. Прот. Сергий Булгаков, *Православие*. Париж: YMCA Press, ст. 90 - 91.

3. Ernest C. Colwell, *The Study of The Bible* (Revised ed.). Chicago - London: The U. of Chicago Press, 1964, p. 45ff.

ми мали щонайвірніший текст Слова Божого в зрозумілій нам мові.

Дослід і розуміння тексту Біблії надзвичайно зросли за останніх сто років. Ми тепер можемо аналізувати нововіднайдені рукописи на тисячу років давніші від тих, що були відомі в минулому сторіччі. До розквіту біблістики спричинились, до великої міри, додаткові дисципліни: біблійна археологія, текстологія, літературна та історична критики.

Не зважаючи на те, що схолястичне богослов'є в Росії довго противилось прийняти незвичні методи досліду й пояснення Старого Завіту, багато православних мислителів і вчених внесли свій вклад в сучасну біблістику. Допустимість і навіть конечність критичної біблістики заступали В. Соловйов і о. С. Булгаков, Н. А. Бердяєв і о. А. Єльчанинов. Такі видатні православні вчені, як С. Трубецкой і Б. А. Тураєв видали праці про біблійну історію, котрі не перестаріли й досі. Принципово питання про важливість для православія біблійної критики було поставлене А. В. Карташовим і його підхід конкретно застосовано в працях проф. прот. А. Князева.

Хоч треба признати, що православна біблістика ще відстає від католицької і протестантської.⁴

Найбільшим українським біблістом нашого часу був наш, блаженної пам'яті, Митрополит Іларіон. Він написав багато праць про Біблію, а його перекладом ми дорожимо не тільки за стиль, але й за науковість.

4. М. Н. „Два Завета”, Вестник Р.С.Х.Д., № 104-105 (1972), ст. 88.

Метода праці

Церква Христова, як Учителька людства, постійно займається дослідженням Святого Письма, щоб передати повноту Правди людям. Без цієї повноти віра багатьох може захитатися, як і навпаки — підкошують віру людей і ті, які накидають неправдиві вірування людям за науку Церкви.⁵

Головним моїм завданням є — розповісти про працю в Церкві богослова-бібліста, який, досліджуючи Святе Письмо, служить Церкві виявленням чистоти Православ'я в його повноті.

Найперше, я намагатимусь описати, як скристалізувався християнський погляд на авторитет Старого Завіту, його склад і характер та як це виявляється в житті Церкви.

Християни прийняли Старий Завіт із Церкви старозавітньої, тому далше я й описуватиму відношення юдеїв до книжок Старого Завіту, цебто — говоритиму про історію канону.

За тим, треба буде нам глянути на самі книжки Старого Завіту, їхню ролю перед визнанням їх священними; треба пізнати, як початково склались книжки Старого Завіту.

Плян праці так розкладений, що, починаючи з християнської доби, я все далше заглиблюватимусь у давнину, щоб, у міру своїх спроможностей, якнайбільше наблизитись до джерел біблійної творчості.

5. John L. McKenzie, **Myth and Realities: Studies in Biblical Theology**. Milwaukee: The Bruce Publ. Co., 1963, p. 31.

Р О З Д І Л І.

СТАРИЙ ЗАВІТ У ЦЕРКВІ ХРИСТОВІЙ

Доречність Старого Завіту християнам

Одне з головних питань, яким займалися Мужі апостольські в другому сторіччі — було питання про значення Старого Завіту для християн. Про це писали всі християнські письменники другого сторіччя. Найбільший твір Тертуліяна — „Протів Маркіона” (у п'ятьох книжках), був написаний, щоб вияснити якраз це питання, щоб вказати на доречність Старого Завіту християнам і виявити помилковість маркіонської ересі.⁶

Основником цієї ересі був Маркіон, який жив приблизно від 110 до 160 року. Народився він у Синопі, а свою діяльність останніх двадцять років вів переважно в Римі. Маркіон твердив, що Старий Завіт є книгою об'явлення Бога-Сотворителя світу, котрий встановив суворий Закон людям. На думку Маркіона, Ісус Христос визволив людей, котрі приймають його, від влади Бога-Сотворителя. До того часу невідомий нікому Бог, модалістично виявився як Син, прийнявши вигляд людини (хоч справжньою людиною він не був). Цей ніби-то Бог — вищий і досі невідомий — есенція чистої любові, і Він не має нічого спільного з Богом-Сотворителем, Богом Справедливості. Отже, абсолютна новість Нового Завіту полягає в тому, що християни мають завітний союз з вищим від Сотво-

6. E. C. Blackman, *Marcion and His Influence*. London: S.P.C.K., 1948, p. 3.

рителя, досі невідомим і зовсім іншим Богом.⁷ До такого вчення дійшов Маркіон, читаючи Старий Завіт у строго буквальному розумінні. Він не тільки заперечував можливість алегоричного розуміння подій священної історії Старого Завіту, але навіть не припускав і переносного значення окремих висловів чи слів.⁸ Святим Письмом для християн, на думку Маркіона, повинна бути тільки Євангелія від св. Луки та десять Послань св. апостола Павла. Але навіть і з цих книжок Маркіон усунув ті місця чи вислови, з якими він не годився. Послання до св. Тимофія, св. Тита, до Євреїв та інші книжки — новозавітних авторів — він відкинув.

Всупереч Маркіонові, Вселенська Церква Христова вважає себе завершенням Закону й Пророків. Відкинувши маркіонську ересь, Церква визначає християнство, як релігію історичну, що, маючи тяглість у часі, вказує на Ісуса Христа — сповнення надії Пророків, що свідчать про Нього в Старому Завіті. Церква Христова проповідує Ісуса Христа, Єдинородного Сина Бога-Отця, а не так, як гностики, які мали вплив на Маркіона, Ісуса Христа — одного із мітичних синів божих. У той самий час мужі апостольські пишуть вияснюючі твори християнської догматики, і заперечують спекулятивні філософування гностиків. А найбільшу увагу звертається Церквою на важливість Старого Завіту, бо це — книга, в якій записано не спекуляції чи філософування, але — дії Єдиного Бога

7. Юстин Філософ, *Апологія* (1:26).

8. E. C. Blackman, *op. cit.*, p. 115.

всесвіту та його відношення до всього людства в історичному процесі.⁹

Навіть ризикуючи замотанням з жидівським богословієм, Православіє усвідомило, що воно не може заперечити свого походження від юдейства і від тих історичних подій, що сталися в жидівській історії й на палестинській землі, з яких складається життя і праця Господа Ісуса.¹⁰

І так боротьба з маркіонською єрессю в кінці другого століття стає допоміжною в питанні точнішого визначення суті християнського віронавчання; вона також спричинюється і до точнішого встановлення канону Св. Письма (рецепції християнами) та до закріплення авторитету єпископату, як носія апостольського переємства.¹¹ До цього часу думку Церкви тяжко було відрізнити від приватних міркувань її членів, бо серед них були і жидівствуючі, і геленісти, і гностики, стоїки, синкретисти і т. д. Конфлікт з Маркіоном кладе цьому кінець — християнське віронавчання набирає виразного характеру.

Списки Старого Завіту

Оригінальний богослужбовий текст Старого Завіту був написаний по-гебрейському, окрім декількох розділів в мові арамейській (Езд. 4:8-6, 18; 7:12-26; Дан. 2:4-7, 28; Єр. 10:11). Коли жиди вирішували питання свого канону в кінці першого сторіччя після Різдва Христового, тоді рабіни залишили поза своїм канonom Ста-

9. *Ibid.*, pp. 119 - 120.

10. *Ibid.*, p. 125.

11. *Ibid.*, p. 11.

рого Завіту ті книжки чи окремі місця, що були написані по-грецькому. Одначе, від часу вавилонського розселення на початку шостого сторіччя до Христа, гебреї були під величезним впливом асиміляції на місцях свого нового поселення. Найбільше потерпіла від розпорошення живучість гебрейської мови, і то до такої міри, що в кінці шостого століття, коли повернулись юдеї з Вавилону, то були великі труднощі їм порозуміватися своєю рідною гебрейською мовою (Неем. 13:24).

Не всі юдеї схотіли вернутись з вавилонського полону, отже більшість таки залишилась назавжди поза Юдеєю — в діяспорі. Віддалені від ерусалимської Святині, у діяспорі, а потім і в самій Палестині, юдеї звернули більшу увагу на релігійний побут сім'ї. У той же час, час вавилонського полону, постає й сильно зростає значення синагоги, школи Закону Божого, що стає серцем юдеїв на кожному місці їхнього поселення. Досі науковці могли устійнити, що було три центри юдеїв впродовж п'яти сторіч до Христа: Єрусалим у Палестині, Олександрія в Єгипті і Вавилон.¹²

Наукові дослідники припускають, що під час вавилонського полону юдеї мали Тору протогогебрейську, текст якої нам тепер невідомий. Можна здогадуватись, що після вавилонського полону з протогогебрейського тексту складено в Єрусалимі палестинську редакцію. З палестинської редакції (на початку четвертого ст. до Хрис-

12. W. H. Albright, "New Light on Early Recensions of the Hebrew Bible", **BASOR**, 140 (1955), pp. 27 - 33.

та), зроблено єгипетську редакцію, а з цієї, на початку третього ст. до Христа, початковий грецький переклад, так звану Септуагінту, упорядкування якої закінчилося аж десь сто років пізніше. У половині третього ст. до Христа перекладено з вавилонської редакції — палестинський арамейський Таргум; з цієї ж редакції, при кінці цього сторіччя, зроблено Таргум Пророків Йонатана. 444 року до Хр. стався розкол між юдеями і самарянами. У той час самаряни мали Тору палестинської редакції, котрої текст, із кожним переписуванням, самаряни трохи змінювали на свій лад, а шістсот років пізніше, зроблено грецький переклад цього тексту, так званий „Самаритікон”.

На початку першого сторіччя до Христа вилонюється з Септуагінти протолукіанівський текст, який остаточно оформлюється в четвертому сторіччі християнської доби, як вавилонська редакція сирійського Таргуму, так званий Пешіта. В половині першого ст. до Христа оприділюється прототеодотіонський текст, що був основою теодотіонської редакції Старого Завіту грецькою мовою в другому сторіччі християнської доби. На початку другого ст. по Христі виникає старо-латинський переклад із Септуагінти.¹³

На початку другого сторіччя християнської доби, за діло уточнення тексту Ста-

13. Shemaryahu Talmon, „The Old Testament Text” **From the Beginnings to Jerome in The Cambridge History of the Bible**, ed. by P. R. Ackroyd & C. F. Evans, vol. I. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1970 (1976), pp. 159 - 199.

рого Завіту беруться масорети.* Ця праця продовжувалася ними наступних сімсот років. Текст, з котрим масорети почали свою працю, називаємо протомасоретським; він походив безпосередньо від тексту вавилонської редакції. Масорети взяли собі за завдання вкласти усні передання („масора”) в текст Святого Письма. Коли ми говоримо тепер про гебрійську Біблію, то ми розуміємо звичайно текст масоретів з десятого сторіччя християнської доби. Найстарший відомий нам гебрійський текст з другого сторіччя до Різдва Христового знайдено на весні 1947 року в печерах Кумрану, близько Мертвого моря. Цікаво, що кумранський текст у дечому подібний до редакції єгипетської, у дечому — до вавилонської, у дечому він сходиться з Септуагінтою, а в дечому — з масоретським текстом. У деяких місцях він має також і своєрідний текст.¹⁴

У половині другого сторіччя після Різдва Христового Аквіла склав свою редакцію Септуагінти. У половині третього сторіччя християнської доби Ориген склав „Гексаплю” — книгу, в якій паралельно подано шість версій Старого Завіту: 1. гебрійський протомасоретський текст, 2. той же текст у грецькій транслітерації, 3. текст Септуагінти з своїми власними поправками (відділяючи свої поправки від-

* Наслідники книжників, знавці-спеціалісти текстів гебрійського священного писання й традиції-передання.

14. John L. McKenzie, *Dictionary of the Bible*. New York: Macmillan Publ. Co. 1965 (1974), p. 716.

повідними значками).** 4. текст редакції Теодотіона. 5. текст редакції Аквілі, і 6. текст Симаха. Мусульмани спалили Олександрійську бібліотеку. Тоді згорів і оригінал Гексаплі, а копій не було. Встановлення тепер тексту Септуагінти — це одна з важливих ділянок біблійної текстології, і то ділянка нелегка. Під впливом Септуагінти і палестинського арамейського Таргуму, на початку третього сторіччя християнської доби, зроблено сирійський Таргум Пешіта з тексту протомасоретського. У четвертому сторіччі християнської доби постає текст Євсихія, єгипетської редакції з Септуагінти. У половині четвертого сторіччя християнської доби зроблено новий переклад: Таргум Онкелоса, з тексту протомасоретського й під впливом палестинського Таргуму. Переклад блаженного Єроніма, „Вульгата”, був зроблений у п'ятому ст. по Христі з протомасоретського тексту, під великим впливом Септуагінти теодотіонської редакції.¹⁵

Прийняття Септуагінти за авторитетний текст Старого Завіту.

Олександрійський переклад з гебрійської на грецьку мову 72-ма юдейськими старшинами мабуть був спочатку тільки з П'ятикнижжя, тому що далші книжки Старого Завіту так званої Септуагінти, у різних списках, які залишились, різняться

** Ця шпальта Гексаплі була найбільш популярною. Багато відписували собі цей текст Септуагінти з оригенової Гексаплі. При чому, мало хто звертав увагу на позначення Оригена. Таким чином текст Септуагінти злився з коректою Оригена.

15. Shemaryahu Talmon, *op. cit.*, pp. 159 - 199.

між собою: не всі книжки включені, бракує тотожної послідовності і стиль перекладу — не однаковий. Можна припустити, що різні переклади були не з тих самих гебрійських текстів. Але грецький переклад Старого Завіту, ще з апостольських часів, ми називаємо Септуагінтою. Гебрійський текст масоретів — пізніший.

Уже в третьому сторіччі перед Різдом Христовим гебрійська мова була тільки богослужбовою, незрозумілою людям. Гебрійську мову знали й розуміли тоді тільки рабіни й книжники. Конечність вимагала, щоб люди чули слово Боже зрозумілою мовою. Так постали Таргуми в Палестині — арамейською, а в Вавилоні — сирійською мовами. Слово „таргум” означає „переклад”. Таргуми почались як усне переказування на зрозумілій мові того уривка з Закону чи Пророків, який тільки що читався в синагозі. З часом Таргуми були записані й читались.¹⁶

Від часів Олександра Великого з четвертого сторіччя до Христа йшла швидким темпом геленізація цивілізованого світу. Отже, у трьох сторіччях до і після Різдва Христового, грецька мова була загальноприйнятою й зрозумілою всіма, як мова торгівлі, філософії та літератури. В Римській імперії, поза рідним селом можна було порозуміватися тільки цією загальнозрозумілою, грецькою мовою. Того часу не тільки християни, але й юдеї знали тільки одну Біблію — Септуагінту. Вона ж була твором виключно тільки самих юде-

16. Arthur Weiser, **The Old Testament: Its Formation and Development**. New York: Ass'n. Press, 1961 (1968), p. 380.

їв, хоч би навіть ззеленизованих. Не тільки мужи апостольські, але й самі св. апостоли користувались Септуагінтою.

Перед Вознесенням Господь наш доручив Своім ученикам бути свідками про Нього по всій землі (Дії 1:8). З цього уповноваження вони й називалися апостолами, так би мовити, амбасадорами до всіх народів від Ісуса Христа. Як самовидці, вони були вірогідними представниками Христовими (II Пет. 1:16). Як служители Слова (Дії 6:4), святі апостоли проповідували Слово Боже з Септуагінти. Авторитет св. апостолів серед християн був завжди великий: вони не тільки були організаторами місцевих християнських громад, але й основоположниками Святої Вселенської Православної Церкви — Церкви Апостольської. Авторитет їх великий не тільки в Царстві Божім на землі, земній Церкві, але й в новому, небесному Єрусалимі записані на підвалинах їхні імена (Об. 21:14). Тому, що св. апостоли користувались тільки текстом Септуагінти, вона має апостольську рекомендацію. Септуагінта — це Біблія святих апостолів, а тому текст Септуагінти — текст апостольський. На підложжі цитат з Септуагінти написані всі книжки Нового Завіту.

Мова Септуагінти відмінна від грецьких клясиків, це — мова розговірна, так звана „койне”, спрощена в міжнародньому спілкуванні, пристосована до юдейського способу мислення й збагачена численними гебраїзмами в лексиці та складні. Цією грецькою мовою „койне” написаний увесь Новий Завіт, це — мова християнського богослуження по всій Римській імперії і навіть в самому Римі.

Богослужбовий вжиток Старого Завіту в християнській Церкві

Щоб оцінити чи й навіть зрозуміти християнське богослуження, треба пізнати розвиток літургічних форм. Перші християни наслідували порядок богослужень єрусалимського храму й синагог.*** Богослужбовий спів юдеїв це — Псалтир. Це ж і найбільш улюблена книжка християн. Псалми примінюються у всіх богослужбових чинах Православної Церкви. Поділений на кафизми Псалтир прочитується весь щотижня. Поодинокі псалми встановлені як неодмінні частини відправ, на Часах, Вечірні, Повечір'ї, Утрені, Літургії (зодягальні молитви, антифони, прокімени, причасні), на Похороні, Вінчанні, Молебнях, Освяченнях, тощо. Ми дорожимо Псалтирем, бо він унагляднює всю священну історію, переказує Старий Завіт і прокує новий. Іншими словами, Псалтир — це мініатюрна Біблія.

Окрім Псалтиря, інші книжки Старого Завіту читаються під час православних богослужень як паремії (притчі) на Вечірнях і Часах. Головним завданням синагоги було читання й розуміння Закону. Для цього П'ятикнижжя було поділене в палестинському уставі на 150 частин („седер” або „параша”) і прочитувалось по суботах, на протязі трьох років. Книжки Пророків ділились на „гафтарот” (відпуст) і закінчували читання, викладаючи значення Закону. Коли взяти під увагу поділ Псалти-

*** Від Зіслання Св. Духа до появи книг Нового Завіту, одинокими текстами Св. Письма — були тексти книжок Старого Завіту.

ря на 150 псалмів, то ми бачимо троїстість старозавітного читання в синагозі, що дає нам додаткове значення виразові „Закон, Пророки й Псалми” (Лук. 24:44).

Православна Церква завжди дотримувалася визначення християнського Богослуження, поданого св. апостолом Павлом у його листі до колосян: „Вдячно співайте у ваших серцях Господеві псалми, гимни, духові пісні!” (3:16). „Псалми” — це точні цитати з Старого Завіту. Окремі вірші з Псалтиря співаємо під час богослуження як прокімени, алилуя, причасні, величання, тощо. „Гимни” — це наслідування зразків старозавітніх піснопінь християнами. До цієї категорії належать всі ірмоси канонів (правопорядку) богослужбового співу Православної Церкви. А саме:

- перша пісня Вих. 15.
- друга пісня Повт. 32.
- третя пісня 1 Сам. 2.
- четверта пісня Авв. 3.
- п'ята пісня Ис. 26.
- шоста пісня Йони 2.
- сьома пісня Дан. 3:26-56.
- восьма пісня Дан. 3:57-88.
- дев'ята пісня Лук. 1:68-79.

(Пророка Захарії).

Досліджуючи фразеологію й семантику християнських православних молитов, відразу стає очевидним, що вони складені в дусі старозавітньої мови, і висловлюють новозавітній реалізм. Це ми бачимо від найранших початків „духовних пісень”, аж досі (наприклад: Єф. 5:14; 2 Тим. 2:11-13; і Тим. 3:16; та „Молитва за нарід”).¹⁷

17. Укр. прав. молит. „Добрий Пастир”. Вінніпег: Консисторія У.Г.П.Ц.К., 1952, ст. 38-41.

РОЗДІЛ II.

КАНОН КНИЖОК СТАРОГО ЗАВІТУ

Процес встановлення канону Старого Завіту уможливило нам розуміти характер значення книжок Біблії. Саме слово „канон” — грецьке, але семітського походження й означає — „мірило”, „лінія”. У семітському корені воно означає — „тростина”. Канон, як назву ремісничого мірила, застосовано як назву — інших норм. У такому розумінні ми зустрічаємо його в Новому Завіті (Гал. 6:16 „правило”; 2 Кор. 10:13 „мірило”, „правило”, „міра”).

Канон старозавітних книжок християнська Церква прийняла від Церкви старозавітньої, розрізняючи в ньому книжки канонічні та неканонічні, які ділились на повчальні й учительні. Остаточне опрацювання канону зроблено на Лаодикійському Соборі.¹⁸

Помісний Собор лаодикійської Церкви з 360 року подає канон книжок Біблії, а святий Афанасій Великий, у своєму Пасхальному посланні з 367 р., подає — назви книжок канону святого Письма.¹⁹

Величезною трагедією для юдеїв було знищення Єрусалиму римлянами в 70 році по Христі. Загрожена була тоді їхня національна єдність, створена на засаді віри в Єдиного Бога-Ягве, якому поклонялись в єдиному єрусалимському Храмі, а від-

18. Прот. Сергий Булгаков, *op. cit.*, ст. 54.

19. Philip Schaff & Henry Wace, eds., **A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church** (Second series). Grand Rapids (Mich.): Wm. B. Eerdmans' Publ. Co., 1956, vol. IV, pp. 551 - 552.

ношення між Богом і Його людьми — описане в Святому Письмі. Про нещасний стан свого народу роздумували юдейські провідники-рабіни, згуртовані обставинами при кінці першого сторіччя по Христі в містечку Ямнії, на лобережжі Середземного моря. Це був початок масоретського руху на наступне тисячоліття. Так, як їхні попередники в Вавилоні (Неем. 8-10), юдеї звернулись до завітньоустановчих слів Господніх, що дають животворчу силу людям Божим, а зламання цих законів наводять страшний гнів Ягве. Божественні слова, за гебрійським висловом „бруднять руки”, вони ніколи марно не проходять. Котрі саме книжки юдейські „бруднять руки” і зобов’язують їх — було найпершим питанням. І висновки рабінів в Ямнії ми називаємо жидівським канонем Старого Завіту. Вони вважали геленізацію головною причиною знищення Єрусалиму разом з Храмом та причиною жалюгідного стану юдейського народу. Згеленізовані садукейці зневажили проповідь пророків і за кару стратили Храм, а священнослужіння їхнє завмерло. Натхненні рясною апокаліптичною літературою в грецькій мові, революційні повстання зелотів та їм подібних — спровокували могутність римської імперії. А найбільшою такою загрозою для свого існування рабіни вважали феноменальне поширення християнства, бо християни-юдеї через грецьку мову, розпливаються поміж народами світу.²⁰

20. P. R. Ackroyd & C. F. Evans, eds, **From The Beginnings to Jerome in The Cambridge History of the Bible**, vol. I. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1976, pp. 132 - 133.

Уважаючи, що початок записування Божого відкриття був від часу Мойсея, рабіни в Ямнії відкинули книжки-апокрифи чи, як протестанти називають, „Псевдоепіграфи”. Ці книжки були написані згеленізованими юдеями в імені стародавніх патріархів: Адама, Еноха, Ноя та інших. Вищезгадані книжки були апокаліптичного жанру й сприяли до зухвалих повстань проти римської влади з трагічними наслідками.

Неканонічні книжки Старого Завіту

Перед встановленням масоретської школи в Ямнії не було одностайного гебрейського тексту Старого Завіту. Текст самарянського П'ятикнижжя формувався від 432 до 122 року перед Різдвом Христовим.²¹ Найстарша й найвужча редакція Старого Завіту — вавилонська, була започаткована в шостому сторіччі, під час полону юдеїв. Через те, що, звичайно, в Єрусалимі було найбільше число книжників і гебраїстів, вони залюбки підредаговували старозавітний текст і, таким чином, складалася була найширша редакція — єрусалимська. Нормативною редакцією була єгипетська, започаткована в четвертому сторіччі до Христа, яка час-від-часу узгіднювалася з єрусалимською. Масорети взяли собі за основу найвужчу редакцію — вавилонську, і на ній почали встановлювати масоретський текст гебрейської Біблії. Найбільш поширена редакція — єгипетська, у грецькому перекладі Сімдесятьох (так звана Септуагінта), вживала-

21. Arthur Jeffery, "The Canon of the Old Testament", **The Interpreter's Bible**, vol. I. New York: Abingdon-Conesbury Press, 1951, p. 35.

ся християнами ще від апостольського часу. Отже давніші гебрійські тексти жиди почали нищити і заступати їх масоретськими. Із бігом часу, гебрійський текст Старого Завіту почав чимраз більше відрізнятися від християнського. Тим більше тому, що християни робили нові переклади із Септуагінти. Уже у третьому сторіччі Ориген радив у полеміці з жидами користуватися текстом масоретським. Складаючи переклад Вульгати, блаженний Єронім давав перевагу гебрійському текстові масоретів, називаючи його книжками канонічними (жидів), а те, чого не було в тексті масоретському — книжками церковними (християн), як книжки апокрифічні, цебто — скриті до зрозуміння звичайним людям.

У шістнадцятому сторіччі Мартин Лютер пішов далше. Він вибрав всі місця, яких не було в масоретському тексті, з їхнього контексту, і видав їх як окремих відділ між Старим і Новим Завітами, як книжки „Апокрифи”. Його приклад наслідували інші протестанти. Протестантам тяжко було погодитися з тим, щоб Церква мала авторитет визначити текст Святого Письма. Дійшло до того, що в 1827 році Британське й Закордонне Біблійне Товариство вирішило друкувати Біблію тільки за масоретським текстом, визначивши всі інші місця як „неосвячені витвори мудрості й суєти людей, котрі зарозуміло приєнувалися до священних проречень Божих”.²²

22. Julius A. Bewer, *The Literature of the Old Testament* (3rd Edition). New York — London: Columbia Un. Press, 1962, p. 450.

Писання

Найпізніша група книжок, що дістала признання в жидівському каноні, називається по-гебрейському „Кетубім” — „записане”, по-грецькому „Гагіографа” — „Священне писання”. До цієї групи входять оці книжки, в такому порядку:

- 1) Псальми,
- 2) Приказки Соломонові,
- 3) Йова,
- 4) Пісня над піснями,
- 5) Рут,
- 6) Плач Єремії,
- 7) Пролоповідник,
- 8) Естер,
- 9) Даниїла,
- 10) Ездри,
- 11) Неемії,
- 12) Перша Хроніка,
- 13) Друга Хроніка.

При чому, жиди поєднували книжки Ездри з Неемією, а також і обидві Хроніки. Коли жиди нараховували двадцять дві книжки свого канону, то в такому випадку книжка Рут приєднувалася до Суддів, а Плач приєднувався до книжки пророка Єремії.

На першому місці в цій групі стоїть Псалтир. Ця книжка — це збірник щонайменше п'ятьох книжечок хваління єрусалимського Храму, а згодом синагоги, і пізніше християнського богослуження. Окремі псальми були складені в різний час, від початків біблійної історії аж до встановлення канону. Широка популярність серед народу, і богослужбовий вжиток — вимагав включення Псалтиря до Священних книжок.

П'ять сувоїв „Мегілот” ввійшли теж до їхнього богослужбового вжитку: Пісня над піснями на Пасху, Рут на П'ятидесятницю, Плач в пам'ять зруйнованого Єрусалиму, Проповідник на свято Кучок і Естер на свято Пурім. Пісня над піснями розумілася як алегорія, у поетичній формі, любові Ягве до Свого народу Ізраїля.²³ Пізніше християни толкували цю книжку як з'ясування Божого відношення до Нового Ізраїля — Церкви Христової. Пошана серед юдеїв до авторів книжок „Мегілот” схилила рабів зарахувати їх до канону. Цареві Соломонові приписувалось авторство книжок Пісня над піснями, Приказки і Проповідник. Плач написав пророк Єремія, а книжка Естери розповідає про встановлення свята Пурім, хоч в цій книжці навіть нема згадки про Бога. Книжка Руги вважалася твором Самуїла, а Мойсей вважався автором книжки про Йова.

Престиж Ездри й Неемії здобув їхнім книжкам місце в каноні. Книжки Хронік написали священики, а вони ж були головними творцями старозавітного канону. Книжка Даниїла, помимо свого апокаліптичного характеру, ввійшла до канону, як твір пророка.

Пророки

Пророки, по-гебрейському „Небіім”, означає — „речники”. Вони були люди, що говорили з доручення. Вони відчували обов'язок передавати людям волю Божу. „Господь Бог заговорить, хто пророкувати не буде?” (Амос 3:8). „Бо пророцтво ні-

23. Свящ. Георгій Сериков, „Библейский универсализм”, Вестник Р.С.Х.Д., № 78 (1965), ст. 15.

коли не було з волі людської, а звіщали його святі Божі мужі, проваджені Духом Святим” (II Петра 1:21). Пророки говорили про значення даного моменту, як розуміти сучасну ситуацію, що провіщає майбутність. Події не стаються випадково, але з волі Божої. Тільки Бог є Господь усього життя. Бог — незмінний, Він завжди всемогутній. Він сказав і сталося; слово Боже ніколи дармо не проходить, але сповняється. Здійснення провіщаного доказує, що пророк — справді вибраний Богом, переказує неодмінне Слово Боже.

З пізніших пророків, від Амоса до Єремії (від 750 р. до самого вавилонського полону), вони з покоління в покоління звіщали, що зневага гебреями Завіту наближає їх до трагічних наслідків. Тому, після вавилонського полону, авторитет пророків був величезний. Під проводом Ездри й Неемії профетизм клався в заложжя відбудови Храму й нового юдейського суспільства. Бог — вічно незмінний, Він — завжди вірний у Завіті з Своїм народом. Він — завжди говорив через Своїх вибранців. Про це свідчить вся Священна історія. На доказ цього зібрано розповідь так званих Ранніх Пророків, у книжках, що ми називаємо історичними. Книжки Священної історії написані на те, щоб показати діла Божі в розмірі часу історії ізраїльського народу. Теперішні історики пишуть твори гуманістичні, намагаючись описати характер природи людської на тлі минулих подій. А темою ранніх пророків були діла Божі, а не так людські. У жидівському каноні до ранніх пророків зачисляються книжки: Ісуса Навина, Суддів, дві Самуїлові та дві Царів. Книжки Саму-

їлові й Царів у Септуагінті називаються чотирма книжками Царств. Книжки ранніх пророків — це профетична історія ізраїльського народу, написана пророками, а книжки Хроніки, останні книжки Писання — це священна історія ізраїльського народу, написана книжниками.

Після Ранніх Пророків, у жидівському каноні, друга група книжок називається — Пізніші Пророки. У Ранніх Пророках розповідається про діяння й проповіді пророків після смерті Мойсея аж до вавилонського полону, а в книжках Пізніших Пророків — записано проповіді пророків, ними самими або їхніми учнями, від 750 року до повернення з вавилонського полону. Пізніші Пророки діляться за об'ємом тексту на трьох великих: Ісаїя, Єремія, Езекиїл і дванадцять малих: Осія, Амос, Михей, Йоїл, Овдій, Йона, Наум, Аввакум, Софонія, Огній, Захарія і Малахій. Книжка Даниїла, у жидівському каноні, зачислюється не до Пророків, а до Писання, як твір апокаліптичної літератури, а не пророчої проповіді, хоч і написана пророком. Масоретські рабіни вбачали розходження між пророком Езекиїлом і Второзаконням, одначе великий моральний авторитет пророка спонукав їх зачислити і його книжку до канону.

Закон

Найважливішою частиною Старого Завіту є Закон. Від Закону починається історія канону Св. Письма, біблійні студії, розуміння Божого Відкриття і самого монотеїзму. Закон, по-гебрейському „Тора”, означає — „закон, настанова, вказівник”. Тора походить з семітського кореня, що

означає „вести, вказувати, вчити, кидати (жереб)”. Тора веде до Царства Божого, вказує дорогу життя повноцінній людині, вчить норм суспільного співжиття. Тора викладає значення вибору життя, що саме значить кидати свій жереб з Богом, мати віру в Бога. Закон або Тору ще називаємо П'ятикнижжям чи п'ятьма книжками Мойсея (за Септуагінтою: Буття, Вихід, Левит, Числа і Повторення Закону або Второзаконня). Канонізація П'ятикнижжя почалася 621 р. перед Різдом Христовим: тоді цар юдейський Йосія скликав народ свій і всі визнали Закон за авторитет для себе (II Царів 22....).

Від часів Мойсея до царювання Йосії було декілька десятків різних гебрейських книжок:

- „Книги Праведного” — збірник народних і воєнних пісень (Єр. 10:13; II Сам. 1:18)
- „Книжка воєн Господніх” (Чис. 21:14)
- Книга „Соломонові діла” (I Царів 11:41)
- Історія пророка Натана (II Хр. 9:29)
- Пророцтво шілонянина Ахії (II Хр. 9:29)
- Видіння прозорливця Єді (II Хр. 9:29)
- „Книга Хроніки Юдиних царів” (I Царів 14:29)
- „Книга Хроніки Ізраїлевих царів” (I Царів 14:19)

та інші. З усіх них вибрано П'ятикнижжя, як законодатні для ізраїльського народу, отже — звужено авторитет Закону тільки до тих книжок.

Найголовнішою передумовою прийняття інших книжок до жидівського канону була згідність з Торою. Від VII ст. до Христа всі секти, стани чи школи ізраїльського народу визнавали авторитет Закону. Інші книжки Старого Завіту вважалися додатковими, з багато меншим значенням. А хто не визнає авторитету П'ятикнижжя, той відходить від монотеїзму.

У давнину авторство розумілося зовсім інакше від того, як це ми розуміємо тепер. Колись не запитували „хто є автором цієї книжки?“, але „чия вона?“. А відповідь могла визначати особу котра була головним героєм, автором, ініціатором, писарем, переписувачем, редактором, власником чи адресатом. Можна сказати без застереження, що від сьомого сторіччя до четвертого перед Христом — текст П'ятикнижжя перейшов великі зміни від усяких переписувачів чи редакторів. Доказом того, що в четвертому ст. до Христа вже припинилися більші зміни тексту, є те, що тексти самарянський, Септуагінти і масоретський — майже однозгідні.

Від четвертого сторіччя перед Різдом Христовим постає особливий стан знавців-спеціалістів щодо приписів Тори в різних обставинах. У той самий час зростає число книжників, які переписують текст Священного Писання юдеям по всіх місцях їхнього розселення. З книжників витворилася школа масоретів, і вони, своєю працею, зберегли текст Старого Завіту до часів друкарства.

РОЗДІЛ III.

Складові первні Старого Завіту

Святе Письмо жидівського канону поділяється на двадцять дві книжки, по аналогії двадцять двох букв гебрейської азбуки. За цією самою аналогією ми бачимо, що Псалма 118 написана як акростих на двадцять дві букви гебрейської азбуки. Плач Єремії — це чотири акростихи й епілог. Кожний акростих Плачу складається з двадцять двох строф, а кожна строфа починається іншою буквою, у порядку гебрейської азбуки.

Якщо відділити книжку Рут від Суддів, а книжку Плачу від пророка Єремії, тоді ми маємо двадцять чотири книжки в жидівському каноні. Двадцять чотири книжки представляють свідчення про Бога ізраїльського народу. Цебто — дванадцять племен подвійно, бо правда — засвідчується двома (Числ. 35:30; Пов. 17:6; Євр. 10:28; Матв. 26:60).

Усі книжки жидівського канону входять у склад трьох збірників: Закон — „Тора”, Пророки — „Набіїм”, Писання — „Кетубім”. Усі в скороченій назві зветься „ТоНаК”. Це свята бібліотека, бо вона містить Слово Боже в людській мові (інакше Слово Боже було б неприступне людині). Отже, характер Святого Письма — подвійний, Божий і людський. Як Слово Боже — воно віддзеркалює характер Божий, Божю єдність, вічність і єдиність. Людська мова Слова Божого — віддзеркалює людську природу, і ми можемо розглядати цю сторону, як і інші літературні твори.

Літургічні тексти

Богослужбовий вжиток канонічних книжок у Церкві старозавітній чи новозавітній — очевидний. Але ми можемо недобачати літургічні тексти, які стали частиною книжки перед її канонізацією.

Богослужбовий вжиток в єрусалимському Храмі Псалтира („Сефер Тегелім” — Книжка Хваління) — безсумнівний. Псалтир — це збірник поетичних Молитов. Хоч тільки сімдесят псалмів, можна з певністю сказати, вживалися під час всенародніх Богослужень, на рокові Свята в єрусалимському Храмі, однак — всі псалми читалися в синагозі, і вони надаються також і для родинних чи особистих Молін.²⁴

П'ять Звоїв („Мегілот”), цебто книжки: Пісня над піснями, Рут, Плач, Проповідник і Естер, хоч зовсім відмінного характеру й походження, об'єднані в жидівському каноні власне через свій Богослужбовий вжиток, під час великих Свят в єрусалимському Храмі.

Такі науковці, як Клостерман і Дазе, висувають гіпотезу, що все П'ятикнижжя остаточно зредаговано на основі побільшення й кристалізації засад Мойсеєвого Закону під час Богослужень.²⁵

У старозавітніх книжках знаходимо різноманітні літургічні тексти. У Повторенні Закону (26:1-11) подається літургічний текст при обряді жертви первоплодів. Тоді переказується й історію перших шістьох книжок Біблії. Цей уступ можна б

24. W. O. E. Oesterley & T. H. Robinson, *An Introduction to the Books of the Old Testament*. London: S. P. C. K., 1961, p. 144.

25. Artur Weiser, *op. cit.* pp. 76 - 78.

назвати старозавітнім визнанням віри. Паралельним цьому можна вважати православний Символ віри, складений на перших двох Вселенських Соборах, що перераховує всю Священну історію. Пісні прочан записані в книгах Вихід (23:17; 34:23), Повт. Закону (16:16) прор. Амоса (4:4...), Ісаїї (2:3), Єремії (31:6). Пісні Міріям (Вих. 15:20...) і Девори (Суд. 5:3...) є зразками старозавітніх гимнів. Приклади голосінь записані в таких місцях: 1 Сам. 1:10...; Єр. 11:18-23; 12:1-6; 15:10-12; 17:14-18; 18:18-23; 20:7, 9-12, 14-18; Йоїл 1, 2; Єр. 14:7-10; 14:19; 15:4; Ос. 6:1-6; 14:3-9; Плач 5.

Місцями ми бачимо, як Пророки вплітають різnorodні літургічні тексти в свої проповіді, наприклад — Йоїл, Аввакум, Ісаїя та інші.²⁶ Маючи це на увазі, нам легше буде опанувати егзегетику пророчих книжок. Взагалі Пророки творили свої проповіді в літургічному дусі, часом навіть подавали цілі псалми, наприклад: Іс. 1-12 і Авв. 3.

Законодатні тексти

Тора служила юдеям як кодекс цивільного і карного права, а тому, звичайно, її знаходимо в Старому Завіті законодатні тексти з різних часів. Прецеденти судового рішення мають силу закону і дають приклади, як встановлялося право (11 Сам. 14:15). Урочисті відновлення Завіту ізраїльського народу, наприклад в Шехемі (Єр. 24), виявляють відношення цього народу до Бога. Інші священні події мали нормативне значення (Суд. 5:11). Зв'язок

26. Helmer Ringren, **Israelite Religion**. Philadelphia: Fortress Press, 1966, p. 256.

між племенами, і ознаки племен — поетично подані в книгах Повт. Закону (розд. 33), Буття (розд. 49). Оспівання влади Ягве подане в Повт. Закону (33:5). Росподільний характер Закону представляється в першій кн. Самуїла (12:8...), де вказується на обов'язок переповідати про встановлення Завіту (Вих. 12:2...).

Тепер науковці вважають, що Старий Завіт має в собі декілька течій, особливо це помітно в П'ятикнижжі. Головнішими течіями вважаються такі:

- Ј Й — з півночі юдейського царства від племені Юди,
- Е Е — з півночі ізраїльського царства від племені Єфрема,
- S С — з півдня юдейського царства,
- Д Д — проповідь Мойсея віднайдена в 621 р. перед Різдом,
- Р П — течія ерусалимського священства.

Наше письмо починається від початкових знаків письма в Єгипті, так званих ієрогліфів — священного письма, а письмо на камені в Старому Завіті зветься Божим письмом (Вих. 31:18, 32:16). Писання збереглися в Святині (1 Сам. 10:25; Повт. 31:26). Найважливішою частиною священної течії Старого Завіту є так званий Закон Святості (Лев. 17-26). Цей закон побудований на засаді: „Будьте святі, бо Я Ягве ваш Бог — Святий” (Лев. 19:2, 20:7..., і 26 та в інших місцях). Так само, як Закон Завіту, Закон Святості складається з різних правил. Правила жертвоприношення (Лев. 1-7) і очищення (Лев. 11-15) — треба теж включити до Закону Святості.²⁷

27. Artur Weiser, *Op. cit.*, p. 140.

Закон Завіту складається з різних правил суспільного життя. Він правдоподібно був створений на основі подібних правил ханаанських. Коли порівняти Закон Завіту з правом Вавилону, Асирії, Сумерії та Хитії, то ми бачимо, як ізраїльтяни асимілювали культуру тубільців і пристосовували її до своєї релігії та етики.²⁸

Вихід (20:23 — 23:33) — подає текст Закону Завіту; продовженням його є Повторення Закону 27:2-8, а закінченням — Повторення Закону 27:15-26. Закон Завіту подається також і в книзі Вихід розд. 34. Сама назва „Закон Завіту” бере свій початок від Вихід 25:7. Початково, Законом Завіту був — декалог, цебто, коротке зсумування цього Закону. Записання його згадується в книзі Єгошуї (24:25).

Окрім Законів Завіту і Святості відрізняються ще Закони Священства (Вих. 25-40) і Второзаконня (Лев. 12-26).

Хронологічний матеріал

Уся Біблія, від початку до кінця, це — священна історія, в якій говориться, як „багато разів і багатьома способами в давнину промовляв був Бог до отців через пророків” (Євр. 1:1). Усе Святе Письмо наводить ланцюг подій, як Бог запрошує й уможливорює навернення людей до Царства Божого. Священне Писання звертає нашу увагу на великі діла Божі в розмірі часу, і повноту часу — в Ісусі Христі, Синові Божому.

Неможливо писати історії, не маючи якогось переконання. Ніхто не може бути „абсолютно об’єктивним”. Біблія пред-

28. *Ibid.*, p. 123.

ставляє історію з погляду теологічного, модерні ж історики пишуть з точки зору гуманістичної. Як і сучасні нам історики, так і автори біблійних книжок, збирали, складали і систематично редагували розповідь про події на основі власного досвіду, оповідань інших людей чи писемних документів. Але треба пам'ятати, що „гебреї не бачили Бога в історії, але історію в Бозі”.²⁹

Найкращий зразок історичного матеріалу ми маємо зібраний в книжках Царів, де розповідається про життя Давида, Соломона та інших. Цей матеріал ґрунтується на офіційних літописах як юдейського, так і ізраїльського царств. Дуже цінним для нас є те, що цей самий період описаний, — хоч дуже сконденсовано і з дещо іншої точки зору, — єрусалимськими священиками (а це книжки — Хронік).

Побутові елементи

Великі досягнення біблістів двадцятого сторіччя треба завдячувати буйному розвитку біблійної семантики. Семантика заперечує можливість знайти точного відповідника на слова тої чи іншої мови. Кожне слово має — окрім свого певного значення — ще й свою коннотацію. Слово „кінь”, наприклад, має тепер коннотацію престижево-естетичну; у минулому, перед механізацією, кінь розумівся як важлива сільсько-господарська тварина; за часів же Мойсея, кінь вважався як найдосконаліший

29. John L. McKenzie, *The Two-Edged Soord: An Interpretation of the Old Testament*. Garden City, N.Y.: Doubleday & Co. (Image Books) 1966, p. 93.

засіб ведення війни. Отже, щоб дійсно зрозуміти слово — треба знати його значення в щоденному житті розмовників даного часу. Треба, іншими словами, знати „місце в житті” даного слова. Для цього треба знати, як жили люди, яких слова ми читаємо, знати їхній побут. Тому для нас і є такою важливою гебрейська усна словесність.

Кожна література починається від усної словесності. Це так само відноситься й до літератури біблійної. Усна словесність поширювалася мандрівними співаками й оповідачами. Від них біблійні автори взяли собі найдавніші елементи до своїх творів. Знання місця приналежності в щоденному житті певного побутового елемента вможливило нам і розуміння наміру даного автора.

У Біблії записано дуже багато гебрейського фольклору, особливо поетичного. Багато знаходимо там пісень, наприклад, книжка Пісня над піснями — це збірка пісень кохання. Цей рід поезії зустрічається і в інших книжках:

пісня сторожі (Іс. 21:11...),

пісня огірчених робітників (Неем. 4:4),

пісня бадьорих робітників (Числ. 21:17...),

пісні докору (Іс. 23:15..., Єр. 22:14...),

пісня п'яниці (Іс. 22:13),

пісні царського двору (11 Сам. 19:35, 23:1; Пс. 2, 110),

пісні бойові (Вих. 17:16; Чис. 10:35),

пісні перемоги (Вих. 15:20...; Суд. 11:34; 1 Сам. 18:6...; Вих. 15: 21...; 1 Сам. 18:7; Чис. 21:14...; Єг. 10:12),

літургічна пісня перемоги (Суд. 5).

Згадується в Біблії й окремі збірки пісень (Чис. 21:14; Єг. 10:13; 11 Сам. 1:18; 1 Царів 8:53).

У біблійних книжках ми знаходимо також і велике число народніх приказок. Приказки знаходяться не тільки в книзі Приказок, але й поза нею, наприклад: Єр. 23: 28, 1 Царів 20:11, 1 Сам. 16:7, Іс. 10:15; Іс. 29:16; Іс. 45:9; Єр. 18:1... та в інших.

До народньої творчості належать і:

- загадки (Прип. 1:6, Суд. 14:12-18),
- постулати мудрості (1 Суд. 5:9...; Прип. 16:10, 22:29, 23:24, 25:1; 1 Царів 5:13; Пр. 30:15... 18... 24... 29...; Йова 38; Єр. 18:18...; Іс. 29:14; Єр. 8:8...; 1 Царів 10:1...; Пр. 30:1, 31:1, 22:17, 23:12),
- докори й хвальби (Єр. 24:9; 1 Сам. 17:24...; Бут. 4:23...; Іс. 44:6...),
- племенні вислови (Бут. 49; Пов. 33; Бут. 49:14..., 49:8..., 22, 49:7; Чис. 24: 3-9, 15-19; Суд. 5:15-18, 23; Бут. 16: 10...),
- проречення (1 Сам. 10:5..., 19:24, 10: 11; Ос. 9:7; 11 Царів 9:11; 1 Сам. 11: 6...; 1 Царів 22:10; 1 Сам. 9:6..., Ам. 3:8; Єр. 20:9),

- благословення й прокляття:
 - царів (11 Сам. 6:18; 1 Царів 8:14, 55),
 - мужів Божих (1 Сам. 9:13; Чис. 22:6),
 - священників (Чис. 6:23...),
 - на смертному ложі (Бут. 27:27..., 48:14..., 9:25..., 27:27...; Суд. 5:23...; Чис. 6:24-26; Повт. 27:11...; Бут. 24:60, 29:31, 30:24; Пс. 10:7).

З народньої творчості записано перекази про місцеві Святині в Бетель, Шехем, Мамре, Беершеба, і Пенуела (Бут. 32, Іс. 12).

З фольклору своїх сусідів гебреї прийняли міти: вони їх скоротили й принорували до свого монотеїстичного світогляду. А під впливом єгипетської софістичної літератури написано книжки Йова, Проповідок та Проповідник.

ЗАКІНЧЕННЯ

Християнство — незрозуміле без Старого Завіту

Святе Письмо, як цілість, розкажує про Бога Вічного, Досконалого і Незмінного, тому й Його Об'явлення — неподільне в просторі й необмежене часом. Православна Церква визнає єдність Слова Божого в Старому й Новому Завітах. Біблія представляє нам справжню суть життя людини, як розумного творива мудрого Сотворителя. Без Божого Відкриття наше життя було б для нас незрозумілим і безцільним, наш стан розпачливим, майбутність наша загадковою.

„Тора” вказує на непрохідну віддаль людини від Бога, а Пророки проповідують кінченість Месії для приєднання людей до Бога. Через те проповідь Пророків має більшу доречність і значення для християн, ніж для своїх сучасників (1 Петра 1:10-12). Православна Церква завжди вважала, що повне розуміння Старого Завіту здобувається у світлі Нового, і повне значення Нового Завіту можна збагнути на тлі Старого.

Старий Завіт приводить людину до усвідомлення трагедії гріха і кінчної потреби спасіння. Він описує характер Спасителя-Месії і приготує людей пізнати й прийняти Його проповідь, служіння, жертву, отже — Новий Завіт. Без Старого Завіту життя Ісуса Христа було б неймовірним дивом. На тлі Старого Завіту проповідь про Сина Божого — це радісна вість про повернення людей до Раю. „Пи-

сання Старого Завіту власне тому стало Писанням Нового Завіту, що воно свідчить про Христа і скеровує до Нього”.³⁰

Господь наш Ісус Христос переконував юдеїв їхнім найвищим авторитетом: „Дослідіть Писання, бо ви думаєте, що в них маєте вічне життя, — вони ж свідчать про Мене!” (Ів. 5:39). Христос відкриває очі розчарованих апостолів словами Старого Завіту: „І він почав від Мойсея, і від Пророків усіх, і вияснив їм зо всього Писання, що про Нього було” (Луки 24:27).

При народженні Церкви в день Зіслання Святого Духа, апостоли навертають перших християн, проповідуючи про здійснення слів Старого Завіту (Дії 2:14...). Новозавітні автори описують апостольську проповідь про життя Ісуса Христа і в ньому розкривають здійснення і завершення Старого Завіту. Бо „усі пророки свідкують про Нього, що кожен, хто вірує в Нього, одержить прощення гріхів Його Іменням” (Дії 10:43). Святий апостол Павло мав таке ж саме наставлення: „Бо я передав вам найперш, що й прийняв — що Христос був умер ради наших гріхів за Писанням, і що Він був похований, і що третього дня Він воскрес за Писанням” (1 Кор. 15:3, 4).

Перші християни захоплювалися Святим Письмом (тоді це ж був тільки текст Старого Завіту) і найбільше часу присвячували дослідженням його день-у-день (Дії 17:11, 12).

Православний Символ віри — це есенція Священної історії, висловлена словами

30. Anders Nygren, **The Significance of the Bible for the Church**. Philadelphia: Fortress Press, 1963, p. 22.

Святого Письма обох Завітів про Бога-Отця, Сотворителя всього, про Єдинородного Сина Божого, що став людиною, жив, помер і воскрес за Писанням, і про Святого Духа, що говорив через старозавітних Пророків.

Новий Завіт, без Старого, можна було б сприймати, як сентиментальне мудрування, філософічні спекуляції, або екзотичну поезію. Маючи обидва Завіти, християни тверезо розуміють людську природу і з великою радістю захоплюються дійсним, а не уявним спасінням.

Різноманітність Старого Завіту

Бог — Вічний, Досконалий, Незмінний і тільки в Ньому Повна Правда. Людина ж дочасна й живе в обмеженні розміру часу, позачасовий розмір для людини незбагнений. Окрім Сина Божого, Ісуса Христа, усі інші люди грішні й недосконалі, а тому і все людське: мова, розуміння, відчуття, мудрість чи закон — недосконалі, бо вони людські. Люди живуть у мінливому світі; та й самі постійно, хоч і непомітно для себе, міняються: кожен особисто, міняються цивілізації та всі людські установи. Через те всі людські засади, мірила й поняття — відносні. Безмежно відмінні думки Божі від думок людських. Щоб людина могла зрозуміти Слово Боже, то Бог об'являє Себе людям через вибраних Ним людей, у людському розмірі часу, мови, цивілізації і т. п.

Обмежена розміром часу, людина може сприймати правду тільки по одному аспектові нараз, і тому Правда Божа-Істина подається в Святому Письмі в приступ-

ній людям формі. Бог об'являє Себе „багато разів і багатьма способами” (Євр. 1:1), і треба вміти розрізнати Боже від людського. Бо, що постійне, незмінне й вічне — це Боже, а що дочасне, частинне й мінливе — це людське. Без людських засобів Божа Істина нам була б недоступною.

Читаючи Святе Письмо, нам треба звертати увагу на його різноманітність, щоб не трактувати людське за Боже, і застосовувати до всього людського — людські мірила. Слово Боже ми приймаємо вірою, бо мудрість Божа для творива — недослідима, а людське в Святому Письмі ми досліджуємо всім своїм розумом, щоб любити Його всією силою своєю (Лук. 10:27).

Унікальність книжок Старого Завіту

Порівнюючи всі книжки на світі, унікальність Біблії така очевидна, що ніхто навіть не пробує заперечувати цього. Але дехто недобачає, що Біблія, хоч об'єднана, як Слово Боже — це властиво ціла Бібліотека книжок Божого Об'явлення. Для правильного розуміння Біблії, ми завжди мусимо пам'ятати і про унікальність книжок у Біблії. Іншими словами, треба нам читати кожне місце Святого Письма в його контексті.

Ми бачимо з історії, як час змінює людське життя. Були книжки, що вважалися авторитетними, але з бігом часу вони втрачили своє значення. А Слово Боже — вічне! Читаючи Святе Писання, ми причащаємося мудрості, натхнення і святості. Але треба не забувати, що книжки Святого Письма не були написані в той самий

час, і кожна книжка була найперше написана на потребу свого часу.

Бог Сотворитель і Вседержитель усієї вселенної зволив об'явити Себе в історії одного народу, а то й окремих людей. І в цьому відношенні біблійні книжки відрізняються, бо різнить їх час, в якому і для якого кожна книжка написана.

Книжки в Біблії відрізняються також своїм літературним жанром чи то прози, чи поезії. Кожна книжка представляє Правду Божу, але, відповідно до аспекту, підбирає належний жанр: пісні, закону, історії, фольклору, переказу, притчі, алегорії, байки чи проповіді. Книжки різняться також і своїм характером, вони представляють різні типи літератури: апокаліптичної, законодавчої, пророцтва, мудрості (чи повчань). Книжки відрізняються між собою ще й мовою та стилем своїх авторів. Досліджуючи поодинокі книжки Святого Письма, треба це робити, не нехтуючи їхнім окремим стилем та мовою. Православна Церква так трактує і так само відноситься і до своїх Богослужбових і Символічних книжок.

Дійсно — Дивний Бог у Святині Своїй!

ДОДАТОК

ПОКАЖЧИК СТАРОЗАВІТНИХ ЧИТАНЬ ЦЕРКОВНИХ (ПАРЕМІЙ)

СТАРОЗАВІТНІ
ЧИТАННЯ
НЕРУХОМИХ СВЯТ
(МІНЕЇ)
ЦІЛОГО РОКУ

Вересень

1. Преподобного Симона Стовпника, і Новий церковний рік.

1-а паремія: Іс. 61:1-9.

2-а ” : Лев. 26:3-12, 14-17, 19, 20,
22, 23, 40, 41.

3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

7. Святого Івана архієпископа новгородського.

1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15:4.

2-а ” : Пр. 10:31, 32; 11:2; 10:2;
11:7, 19; 13:2, 9; 15:2; 14:
33; 22:12. Прем. Сол. 6:12-
16; 7:1; 8:2-4, 7, 8, 21; 9:
1-5, 10, 11, 14.

3-я ” : Пр. 29:2.
Прем. Сол. 4:1, 14; 6:11,
17, 18, 21-23; 7:15, 16, 21,
22, 26, 27, 29; 10:9-12;
7:30; 2:1, 10-17, 19-22;
15:1; 16:13.
Пр. 3:34.

8. Різдво Пресвятої Богородиці.

1-а паремія: Бут. 28:10-17.

2-а ” : Єзек. 43:27; 44:1-4.

3-я ” : Пр. 9:1-11.

9. Преподобного Йосифа Волоцького.

1-а паремія: Прем. Сол. 5:15-24; 6:1-3.

2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.

3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

13. **Відновлення храму Воскресення Христового.**
 1-а паремія: III Царств 8:22, 23, 27-30.
 2-а " : Пр. 3:19-34.
 3-я " : Пр. 9:1-11.
14. **Воздвиження Хреста Господнього.**
 1-а паремія: Вих. 15:22-27; 16:1.
 2-а " : Пр. 3:11-18.
 3-я " : Іс. 60:11-16.
19. **Переставлення святого благовірного князя Федора й дітей його.**
 Паремії — див. в 9-ий день цього місяця.
20. **Святих мучеників, князя Михаїла й боярина його Феодора Чернігівських.**
 1-а паремія: Іс. 43:9-14.
 2-а " : Прем. Сол. 3:1-9.
 3-я " : Прем. Сол. 4:7-15.
25. **Переставлення преподобного Сергія Радонежського.**
 1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6,
 34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
 1:23; 15:4.
 2-а " : Пр. 10:31, 32; 11:11, 12,
 4, 3, 5-16.
 3-я " : Прем. Сол. 3:1-9.
27. **Преподобного Савватія Соловецького.**
28. **Преподобного Харитона Ісповідника.**
30. **Преподобного Григорія чудотворця вологодського.**
 Паремії цим святим: див. в 9-ий день цього місяця.

Ж о в т е н ь

1. Покрова Пресвятої Богородиці.

- 1-а паремія: Бут. 28:10-17.
2-а ” : Єзек. 43:27; 44:1-4.
3-я ” : Пр. 9:1-11.

В той же день Преподобного Сави Вишерського.

- 1-а паремія: Прем. Сол. 5:15-24; 6:1-3.
2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

4. Знайдення мощів Гурія, першого архієпископа казанського, й Варсонофія, єпископа тверського.

- 1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15:4.
2-а ” : Пр. 10:31, 22; 11:2; 10:2;
11:7, 19; 13:2, 9; 15-2;
14:33; 22:12.
Прем. Сол. 6:12-16; 7:30;
8:2-4, 7, 8,21; 9:1-5, 10,
11, 14.
3-я ” : Пр. 29:2.
Прем. Сол. 4:1, 14; 6:11,
17, 18, 21-23; 7:15, 16, 21,
22, 26, 27, 29; 10:9, 10-12;
7:30; 2:1, 10-17, 19-22;
15:1; 16:13.
Пр. 3:34.

5. Святих Петра, Олексія, Йони й Пилипа митрополитів московських.

Паремії: див. в 4-й день цього місяця.

11. **Згадування 7-го Вселенського Собору.**
1-а паремія: Бут. 14:14-20.
2-а ” : Повт. 1:8-11, 15-17.
3-я ” : Повт. 10:14-21.
14. **Преподобної Параскеви.**
19. **Преподобного Івана Рильського.**
Паремії цим Святим: див. в 1-ий день цього місяця, (Преподобному Саві Вишерському).
21. **Перенесення мощів св. Іларіона, єпископа меглинського.**
Паремії: див. в 9-ий день цього місяця.
22. **Казанської ікони Пресвятої Богородиці.**
Паремії: див. в 1-ий день ц. м. (Покрові Пресв. Богородиці).
23. **Преподобного Якова Боровицького.**
Паремії: див. в 1-ий день ц. м. (Преподобному Саві Вишерському).
26. **Святого великомученика Димитрія.**
1-а паремія: Іс. 63:15-19; 64:1-5, 8, 9.
2-а ” : Єр. 2:2-15.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
28. **Святого Арсенія, єпископа сербського.**
Паремії: див. в 4-ий день ц. м.
В той же день святої мучениці Параскеви.
1-а паремія: Іс. 43:9-14.
2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я ” : Прем. Сол. 5:15-24; 6:1-3.
29. **Переставлення Преподобного Аврамія, ростовського чудотворця.**
Паремії: див. в 1-й день цього місяця. (Преподобному Саві Вишерському).

Листопад

5. **Переставлення Святого Йони, архієпископа новгородського.**
Паремії: див. в 4-й день жовтня.
6. **Преподобного Варлаама Хутинського.**
1-а паремія: Прем. Сол. 3:1-9.
2-а ” : Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
8. **Собор архистратига Михаїла.**
1-а паремія: Єг. 5:13-15.
2-а ” : Суд. 6:2, 7, 11-24.
3-я ” : Іс. 14:7-20.
11. **Святого блаженного Максима Юродивого.**
Паремії: див. в 6-ий день цього місяця.
13. **Святого Івана Золотоустого.**
Паремії: див. в 4-ий день жовтня.
17. **Преподобного Никона Чудотворця.**
19. **Преподобних Варлаама і Йоасафа.**
Паремії цим святим: див. в 6-й день цього місяця.
21. **Вхід у Храм Пресв. Богородиці.**
1-а паремія: Вих. 40:1-5, 9, 10, 16, 34, 35.
2-а ” : III Царств 7:51; 8:1, 3-7, 9-11.
3-я ” : Єзек. 43:27; 44:1-4.
22. **Святого благовірного князя Михаїла Тверського.**
1-а паремія: Іс. 43:9-14.
2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

23. **Переставлення святого благовірного великого князя Олександра Невського.**
Паремії: див. в 6-й день цього місяця.
24. **Святого мученика Меркурія Смоленського.**
26. **Освячення храму святого великомученика Юрія (в Києві).**
Паремії цим святкам: див. в 22-й день ц. м.
27. **Знамення Пресвятої Богородиці, котре сталося в Новгороді.**
Паремії: див. в 22-й день жовтня.
В той же день святого Якова, єпископа ростовського.
Паремії: див. в 4-ий день жовтня.

Г р у д е н ь

3. **Переставлення преподобного Сави Старожевського.**
1-а паремія: Прем. Сол. 3:1-9.
2-а ” : Прем. Сол. 5:15-24; 6:1-3.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
5. **Преподобного Сави Освяченого.**
Паремії: див. в 3-й день ц. м.
6. **Святителя Миколая, архієпископа, мирлікійського чудотворця.**
1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6, 34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9; 1:23; 15:4.
2-а ” : Пр. 10:31, 32; 11:1, 2, 4, 3, 5-12.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

7. **Преподобних Антонія Сійського й Ніла Столобенського.**
Паремії: див. в 3-ій день цього місяця.
13. **Святих мучеників Євстратія, Авксентія, Євгенія, Мардарія і Ореста.**
 1-а паремія: Іс. 43:9-14.
 2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
 3-я ” : Прем. Сол. 4:15-24;
 6:1-3.
15. **Святого Стефана, архієпископа сурожського.**
Паремії: див. в 6-й день цього місяця.
Неділя перед Різдом Христовим (Святих Отців).
 1-а паремія: Бут. 14:14-20.
 2-а ” : Повт. 1:8-11, 15-17.
 3-я ” : Повт. 10:14-21.
21. **Переставлення святого Петра, митрополита московського.**
 1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6, 34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9; 1:23; 15:4.
 2-а ” : Прем. Сол. 4:6, 16, 17, 19, 20; 5:1-7.
 3-я ” : Пр. 10:31, 32; 11:2; 10:2; 11:7, 19; 13:2, 9; 15:2; 14:33; 22:12,
 Прем. Сол. 6:12-16; 7:30; 8:2-4, 7, 8, 21; 9:1-5, 10, 11, 14.
24. **Навечір'я Різдва Христового.**
На Часах:
 На першому Часі: Мих. 5:2-4.
 На третьому Часі: Єрем. (Вар. 3:36-38; 4:1-4).

На шостому Часі: Іс. 7:10-16; 8:1-4,
8-10.

На дев'ятому Часі: Іс. 9:6, 7.

На Вечірні:

Бут. 1:1-13. Числ. 24:2-9, 18.

Мих. 4:6, 7; 5:2-4. Іс. 11:1-10.

Єр. (Варух 3:36-38; 4:1-4).

Дан. 2:31-36, 44, 45. Іс. 9:6, 7.

Іс. 7:10-16; 8:1-4, 8-10.

С і ч е н ь

1. Обрізання Господнє.

1-а паремія: Бут. 17:1-7, 9-12, 14.

2-а " : Пр. 8:22-30.

3-а " : Пр. 10:31, 32; 11:1-12.

5. Навечір'я Просвічення.

На 1-у Часі: Іс. 35:1-10.

На 3-у Часі: Іс. 1:16-20.

На 6-у Часі: Іс. 12:3-6.

На 9-у Часі: Іс. 49:8-15.

На Вечірні

1-а паремія: Бут. 1:1-13.

2-а " : Вих. 14:15-18, 21-23, 27-29.

3-я " : Вих. 15:22-27; 16:1.

4-а " : Єг. 3:7, 8, 15-17.

5-а " : IV Царств 2:6-14.

6-а " : IV Царств 5:9-14.

7-а " : Іс. 1:16-20.

8-а " : Бут. 32:1-10.

9-а " : Вих. 2:5-10.

10-а " : Суд. 6:36-40.

11-а " : III Царств 18:30-39.

12-а " : IV Царств 2:19-22.

13-а " : Іс. 49:8-15.

На водосвятті:

1-а паремія: Іс. 35:1-10.

2-а ” : Іс. 55:1-13.

3-я ” : Іс. 12:3-6.

9. Святого Пилипа, митрополита московського.

1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6;
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15:4.

2-а ” : Прем. Сол. 4:7, 16, 17, 19,
20; 5:1-7.

3-я ” : Пр. 10:31, 32; 11:2; 10:2;
11:7, 19; 13:2, 9; 15:2;
14:33; 22:12.
Прем. Сол. 6:12-16; 7:20;
8:2-4, 7, 8, 18, 21; 9:1-5, 10,
11, 14.

11. Преподобного Феодосія, починателя гуртожитків.

1-а паремія: Прем. Сол. 5:15-24; 6:1-3.

2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.

3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

12. Святого Сави, архієпископа сербського.

Паремії: див. в 9-й день цього місяця.

17. Преподобного Антонія Великого.

20. Преподобного Євфимія Великого.

Паремії цим святим: див. в II-й день цього місяця.

25. Святого Григорія Богослова.

1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16, 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15:4.

- 2-а ” : Пр. 10:31, 32; 11:2; 10:2;
11:7, 19; 13:2, 9; 15:2; 14:
33; 22:12.
Прем. Сол. 6:12-16; 7:30;
8:2-4, 7, 8, 18, 21; 9:1-5,
10, 11, 14.
- 3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
- 27. Перенесення мощів святого Івана Зо-
лотоустого.**
- 1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15:4.
- 2-а ” : Пр. 10:31, 32; 11:12; 10:2;
11:7, 19; 13:2, 9; 14:33;
22; 12.
Прем. Сол. 6:12-16; 7:30;
8:2-4, 7, 8, 18, 21; 9:1-5, 10,
11, 14.
- 3-я ” : Пр. 29:2.
Прем. Сол. 4:1, 14; 6:11, 17,
18, 21-23; 7:15, 16, 21, 22,
26, 27, 29; 10:9, 10, 12;
7:30; 2:1, 10-17, 19, 22;
15:1; 16:13.
Пр. 3:34.
- 30. Святого Василя Великого, Григорія
Богослова й Івана Золотоустого.**
- 1-а паремія: Повт. 1:8-11, 15-17.
2-а ” : Повт. 10:14-21.
3-я ” : Прем. Сол. 3:1-9.
- 31: Св. Микити, єпископа новгородського.
Паремії:** див. в 9-ий день цього міся-
ця.

Л ю т и й

2. Стрітєння Господнє.

1-а паремія: Вих. 12:51; 13:1-3, 10-12,
14-16; 22:29.

Числ. 8:16.

Лев. 12:1-4, 6, 8.

Числ. 8:16, 17.

2-а ” : Ис. 6:1-12.

3-я ” : Ис. 19:1-5, 12, 16, 19-21.

4. Святого благовірного князя Юрія.

1-а паремія: Ис. 43:9-14.

2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.

3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

11. Преподобного Димитрія Прилуцького.

1-а паремія: Прем. Сол. 3:1-9.

2-а ” : Прем. Сол. 4:7-15.

3-я ” : Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.

В той же день переставлення благовірного князя Всеволода.

1-а паремія: Пр. 10:7,6; 3:13-16; 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15-4.

2-а ” : Пр. 10:31, 32; 11:1-12.

3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

12. Святого Олексія, митрополита московського.

Паремії: див. в 11-й день цього місяця
(благовірному князеві Всеволодові).

24. Перше й друге знайдення голови Івана Предтечі.

1-а паремія: Іс. 40:1-3, 9; 41:17, 18;
45:8; 48:20, 21; 54:1.

2-а ” : Мал. 3:1 (Мр. 1:2).
Мал. 3:2, 3, 5-7, 12, 17, 18;
4:4-6.

3-я ” : Прем. Сол. 4:7, 16, 17, 19,
20; 5:1-7.

Б е р е з е н ь

2. Переставлення Арсенія, єпископа тверського.

1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15:4.

2-а ” : Пр. 10:31, 32; 11:1-12.

3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

9. Святих 40 мучеників у Севастії.

1-а паремія: Іс. 43:9-14.

2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.

3-я ” : Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.

11. Переставлення святого Євфимія, єпископа новгородського.

Паремії: див. у 2-ий день ц. м.

17. Переставлення святого Макарія Колязинського.

1-а паремія: Прем. Сол. 3:1-9.

2-а ” : Прем. Сол. 4:7-15.

3-я ” : Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.

25. Благовіщення Пресвятої Богородиці.

На Вечірні:

1-а паремія: Бут. 28:10-17.

2-а ” : Єзек. 43:27; 44:1-4.

3-я ” : Пр. 9:1-11.

На Літургії:

1-а паремія: Вих. 3:1-8.

2-а ” : Пр. 8:22-30.

Квітень

1. Преподобного Євфимія Суздальського.

1-а паремія: Прем. Сол. 3:1-9.

2-а ” : Прем. Сол. 4:7-15.

3-я ” : Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.

17. Переставлення Преподобного Зосими Соловецького.

Паремії: див. у 1-ий день цього місяця.

23. Святого великомученика Юрія Побідоносця.

1-а паремія: Іс. 43:9-14.

2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.

3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

25. Святого апостола і євангелиста Марка.

1-а паремія: Як. 1:1-12.

2-а ” : Як. 1:13-27.

3-я ” : Як. 2:1-13.

26. Святого Стефана, єпископа пермського.

1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15:4.

- 2-а ” : Пр. 10:31, 32, 11:2; 10:2;
11:7, 19; 13:2, 9; 15:2;
14:33; 22:12.
Прем. Сол. 6:12-16; 7:30;
8:2-4, 7, 8, 21; 9:1-5, 10,
11, 14.
- 3-я ” : Пр. 29:2.
Прем. Сол. 4:1, 14; 6:11,
17, 18, 21-23; 7:15, 16, 21,
22, 26, 27, 29; 10:9, 10, 12;
7:30; 2:1, 10-17, 19-22;
15:1; 16:13.
Пр. 3:34.

Т р а в е н ь

1. **Преподобного Пафнутія Боровського.**
1-а паремія: Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.
2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
3. **Переставлення Феодосія Печерського.**
Паремії: див. у 1-ий день цього місяця.
9. **Перенесення мощів Святителя Миколая Чудотворця.**
1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15:4.
2-а ” : Пр. 10:31, 32; 11:1-12.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
14. **Преподобного Ісидора Юродивого, ростовського чудотворця.**
Паремії: див. у 1-ий день цього місяця.

15. **Святого Ісайї, єпископа ростовського.**
Паремії: див. у 9-ий день цього місяця.
15. **Вбиття святого Димитрія Царевича.**
1-а паремія: Іс. 43:9-14.
2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
16. **Святого Преподобного Єфрема Перекомського.**
19. **Святого Корнилія, комельського чудотворця.**
Паремії цим святим: див. в 1-ий день ц. м.
20. **Знайдення мощів св. Олексія, митрополита московського.**
Паремії: див. в 9-ий день ц. м.
21. **Святих рівноапостольних царів Костянтина й Олени.**
1-а паремія: III Царств 8:22, 23, 27-30.
2-а ” : Іс. 61:10, 11; 62:1-5
3-я ” : Іс. 60:1-16.
- В той же день зустріч ікони Пресв. Богородиці Володимирської.**
1-а паремія: Бут. 28:10-17.
2-а ” : Єз. 43:27; 44:1-4.
3-я ” : Пр. 9:1-11.
23. **Знайдення мощів святого Леонтія, єпископа ростовського.**
Паремії: див. в 9-ий день цього місяця.

24. **Святого Микити Стовпника.**
 1-а паремія: Іс. 43:9-14.
 2-а ” : Іс. 62:6-12.
 3-я ” : Прем. Сол. 5:15-24;
 6:1-3.
25. **Трете знайдення голови Івана Предтечі.**
 1-а паремія: Іс. 40:1-3, 9; 41:17, 18
 45:8; 48:20, 21; 54:1.
 2-а ” : Мал. 3:1 (Мр. 1:2),
 Мал. 3:2, 3, 5-7, 12, 17, 18,
 4:4-6.
 3-я ” : Прем. Сол. 4:16-20; 5:1-7.
28. **Святого Ігнатія, єпископа ростовського.**
 Паремії: див. в 9-ий день ц. м.
29. **Святого Блаженного Івана Юродивого.**
 Паремії: див. в 1-ий день цього місяця.

Ч е р в е н ь

1. **Преподобного Діонісія глушицького чудотворця.**
 1-а паремія: Прем. Сол. 5:15-24;
 6:1-3.
 2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
 3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
2. **Святого великомученика Івана Нового.**
 1-а паремія: Іс. 43:9-14.
 2-а ” : Прем. Сол. 4:7-15.
 3-я ” : Прем. Сол. 3:1-9.
9. **Преподобного Кирила Білоозерського.**
 Паремії: див. в 1-ий день цього місяця.

15. **Святого Йони, митрополита московського.**
 1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6, 34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9; 1:23; 15:4.
 2-а ” : Пр. 10:31, 32; 11:2; 10:2; 11:7, 19; 13:2, 9; 15:2; 14:33; 22:12.
 Прем. Сол. 6:12-16; 7:30; 8:2-4, 7, 8, 18, 21; 9:1-5, 10, 11, 14.
 3-я ” : Пр. 29:2.
 Прем. Сол. 4:1, 14; 6:11, 17, 18, 21-23; 7:15, 16, 21, 22, 26, 27, 29; 10:9, 10, 12; 7:30; 2:1, 10-17, 19-22; 15:1; 16:13.
 Пр. 3:34.
23. **Зустріч ікони Пресвятої Богородиці Володимирської.**
 1-а паремія: Бут. 28:10-17.
 2-а ” : Єз. 43:27; 44:1-4.
 3-я ” : Пр. 9:1-11.
24. **Різдво святого Івана Предтечі.**
 1-а паремія: Бут. 17:15-17, 19; 18:11-14; 21:1, 2, 4-8.
 2-а ” : Суд. 13:2-8, 13, 14, 17, 18, 21.
 3-я ” : Іс. 40:1-3, 9; 41:17, 18; 45:8; 48:20, 21; 54:1.
25. **Святих чудотворців муромських: князя Петра й княгині Февронії.**
 Паремії: див. 1-й день цього місяця.
26. **Явлення ікони Пресвятої Богородиці Тихвинської.**
 Паремії: див. в 23-й день цього місяця.

Л и п е н ь

3. Перенесення мощів святого Пилипа, митрополита московського.

1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6, 34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9; 1:23; 15:4.

2-а ” : Прем. Сол. 4:7, 16, 17, 19, 20; 5:1-7.

3-я ” : Пр. 10:31, 32; 11:2; 10:2; 11:7, 19; 13:2, 9; 15:2; 14:33; 22:12.

Прем. Сол. 6:12-16; 7:30; 8:2-4, 7, 8, 21; 9:1-5, 10, 11, 14.

5. Преподобного Афанасія Афонського.

1-а паремія: Прем. Сол. 3:1-9.

2-а ” : Прем. Сол. 5:15-24; 6:1-3.

3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

В той же день знайдення мощів преподобного Сергія Радонежського.

1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6, 34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9; 1:23; 15:4.

2-а ” : Пр. 10:30, 31; 11:1-12.

3-я ” : Прем. Сол. 3:1-9.

8. Святого великомученика Прокопія.

Паремії: див. в 5-ий день цього місяця (Преподобному Афанасієві Афонському).

В той же день явлення ікони Пресвятої Богородиці Казанської.

1-а паремія Бут. 28:10-17.

2-а ” : Єз. 43:27; 44:1-4.

3-я ” : Пр. 9:1-11.

10. **Положення ризи Господа Бога й Спаса нашого Ісуса Христа.**
1-а паремія: Вих. 15:22-27; 16:1.
2-а ” : Пр. 3:11-18.
3-я ” : Іс. 60:11-16.
В той же день преподобного Антонія Печерського.
Паремії: див. в 5-ий день ц. м. (Преп. Афанасієві Афонському).
15. **Успіння святого благовірного рівноапостольного Великого князя Володимира.**
1-а паремія: III Царств 8:22, 23, 27-30.
2-а ” : Іс. 61:10, 11; 62:1-5.
3-я ” : Іс. 60:1-16.
16. **Пам'ять святих Отців шістьох вселенських Соборів.**
1-а паремія: Бут. 14:14-20.
2-а ” : Повт. 1:8-11, 15-17.
3-я ” : Повт. 10:14-21.
20. **Святого Пророка Іллі.**
1-а паремія: III Царств 17:1-23.
2-а ” : III Царств 18:1, 17-40, 44, 42, 45, 46; 19:1-16.
3-я ” : III Царств 19:19-21.
IV Царств 2:1, 6-14.
24. **Святих мучеників князів Бориса й Гліба.**
1-а паремія: Іс. 43:9-14.
2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
25. **Преподобного Макарія Унжзького.**
Паремії: див. в 5-ий день ц. м. (Преп. Афанасієві Афонському).

28. **Явлення ікони Пресвятої Богородиці Смоленської.**
Паремії: див. в 8-ий день ц. м. (явленню Казанської ікони Пресв. Богородиці).

С е р п е н ь

1. **На службу в храмі Всемилоствого Спаса.**
1-а паремія: Пр. 3:11-18.
2-а ” : Іс. 60:11-16.
3-я ” : Пр. 9:1-11.
2. **Переставлення святого Василя Блаженного.**
1-а паремія: Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.
2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
3. **Преподобного Антонія Римлянина.**
Паремії: див. в 2-ий день ц. м.
6. **Преображення Господне.**
1-а паремія: Вих. 24:12-18.
2-а ” : Вих. 33:11-23; 34:4-6, 8.
3-я ” : III Царств 19:3-9, 11-13,
15, 16.
15. **Успіння Пресв. Богородиці.**
1-а паремія: Бут. 28:10-17.
2-а ” : Єзек. 43:27; 44:1-4.
3-я ” : Пр. 9:1-11.
16. **Перенесення нерукотворного образу Господа нашого Ісуса Христа.**
1-а паремія: Повт. 4:1, 6, 7, 9-15.
2-а ” : Повт. 5:1-7, 9, 10, 23-26,
28; 6:1-5, 13, 18.
3-я ” : III Царств 8:22, 23, 27-30.

21. **Преподобного Аврамія Смоленського.**
Паремії: див в 2-ий день ц. м.
24. **Перенесення мощів святого Петра, митрополита московського.**
 1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6, 34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9; 1:23; 15:4.
 2-а ” : Прем. Сол. 4:7, 16, 17, 19, 20; 5:1-7.
 3-я ” : Пр. 10:31, 32; 11:2; 10:2; 11:7, 19; 13:2, 9; 15:2, 14, 33; 22:12.
 Прем. Сол. 6:12-16; 7:30; 8:2-4, 7, 8, 21; 9:1-5, 10, 11, 14.
26. **Зустріч Володимирської ікони Пресвятої Богородиці.**
Паремії: див. в 15-ий день ц. м.
29. **Усікновення голови Івана Предтечі.**
 1-а паремія: Іс. 40:1-3, 9; 41:17, 18; 45:8; 48:20, 21; 54:1.
 2-а ” : Мал. 3:1 (Мр. 1:2), Мал. 3:2, 3, 5-7, 12, 17, 18; 4:4-6.
 3-я ” : Прем. Сол. 4:16-20; 5:1-7.
30. **Перенесення мощів святого благовірного великого князя Олександра Невського.**
 1-а паремія: Іс. 66:10-14.
 2-а ” : Іс. 61:10, 11; 62:1-5.
 3-я ” : Іс. 60:1-16.
- В той же день переставлення святого Олександра Свирського.**
Паремії: див. в 2-ий день цього місяця.

СТАРОЗАВІТНІ
ЧИТАННЯ
СИРОПУСНОГО ТИЖНЯ
І ЧОТИРИДЕСЯТНИЦІ

Сиропусний тиждень.

В середу на 6-у Часі: Йоїла 2:12-26.
На Вечірні: Йоїла 3:12-21.

В п'ятницю на 6-у Часі: Зах. 8:7-17.
На Вечірні: Зах. 8:19-23.

Перший тиждень.

В понеділок на 6-у Часі: Іс. 1:1-20.
На Вечірні: Бут. 1:1-13.
Пр. 1:1-20.

У вівторок на 6-у Часі: Іс. 1:19-33; 2:1-3.
На Вечірні: Бут. 1:14-23.
Пр. 1:20-33.

В середу на 6-у Часі: Іс. 2:3-11.
На Вечірні: Бут. 1:24-31; 2:1-3
Пр. 2:1-22.

В четвер на 6-у Часі: Іс. 2:11-21.
На Вечірні: Бут. 2:4-19.
Пр. 3:1-18.

В п'ятницю на 6-у Часі: Іс. 3:1-14.
На Вечірні: Бут. 2:20-25; 3:1-20.
Пр. 3:19-34.

Д р у г и й т и ж д е н ь

В понеділок на 6-у Часі: Іс. 4:2-6, 5:1-7.

На Вечірні: Бут. 3:21-24; 4:1-7.

Пр. 3:34, 35; 4:1-22.

У вівторок на 6-у Часі: Іс. 5:7-16.

На Вечірні: Бут. 4:8-15.

Пр. 5:1-15.

В середу на 6-у Часі: Іс. 5:16-25.

На Вечірні: Бут. 4:16-26.

Пр. 5:15-23; 6:1-3.

В четвер на 6-у Часі: Іс. 6:1-12.

На Вечірні: Бут. 5:1-24.

Пр. 6:3-20.

В п'ятницю на 6-у Часі: Іс. 7:1-14.

На Вечірні: Бут. 5:32; 6:1-8.

Пр. 6:20-35; 7:1.

Т р е т і й т и ж д е н ь.

В понеділок на 6-у Часі: Іс. 8:13-22; 9:1-7.

На Вечірні: Бут. 6:9-22; 8:1-21.

У вівторок на 6-у Часі: Іс. 9:9-21; 10:1-4.

На Вечірні: Бут. 7:1-5.

Пр. 8:32-36; 9:1-11.

В середу на 6-у Часі: Іс. 10:12-20.

На Вечірні: Бут. 7:6-9.

Пр. 9:12-18.

В четвер на 6-у Часі: Іс. 11:10-16; 12:1, 2.

На Вечірні: Бут. 7:11-24; 8:1-3.

Пр. 10:1-22.

В п'ятницю на 6-у Часі: Іс. 13:2-13.

На Вечірні: Бут. 8:4-21.

Пр. 10:31 32; 11:1-12.

Ч е т в е р т и й т и ж д е н ь .

В понеділок на 6-у Часі: Іс. 14:24-32.

На Вечірні: Бут. 8:21, 22; 9:1-7.

Пр. 11:19-31; 12:1-6.

У вівторок на 6-у Часі: Іс. 25:1-9.

На Вечірні: Бут. 9:8-17.

Пр. 12:8-22.

В середу на 6-у Часі: Іс. 26:21; 27:1-9.

На Вечірні: Бут. 9:18-29; 10:1.

Пр. 12:23-28; 13:1-9.

В четвер на 6-у Часі: Іс. 28:14-22.

На Вечірні: Бут. 10:32; 11:1-9.

Пр. 13:20-26; 14:1-6.

В п'ятницю на 6-у Часі: Іс. 29:13-23.

На Вечірні: Бут. 12:1-7.

Пр. 14:15-26.

П' я т и й т и ж д е н ь .

В понеділок на 6-у Часі: Іс. 37:33-38; 38:1-6.

На Вечірні: Бут. 13:12-18.

Пр. 14:27-35; 15:1-4.

У вівторок на 6-у Часі: Іс. 40:18-31.

На Вечірні: Бут. 15:1-15.

Пр. 15:7-19.

В середу на 6-у Часі: Іс. 41:4-14.

На Вечірні: Бут. 17:1-9.

Пр. 15:20-33; 16:1-9.

В четвер на 6-у Часі: Іс. 42:5-16.

На Вечірні: Бут. 18:20-33.

Пр. 16:17-33; 17:1-17.

В п'ятницю на 6-у Часі: Іс. 45:11-17.

На Вечірні: Бут. 22:1-18.

Пр. 17:17-28; 18:1-5.

Шостий тиждень.

В понеділок на 6-у Часі: Іс. 48:17-22; 49:1-4.

На Вечірні: Бут. 27:1-41.

Пр. 19:16-25.

У вівторок на 6-у Часі: Іс. 49:6-10.

На Вечірні: Бут. 31:3-16.

Пр. 21:3-21.

В середу на 6-у Часі: Іс. 58:1-11.

На Вечірні: Бут. 43:26-31; 45:1-16.

Пр. 21:23-31; 22:1-4.

В четвер на 6-у Часі: Іс. 65:8-16.

На Вечірні: Бут. 46:1-7.

Пр. 23:15-35; 24:1-5.

В п'ятницю на 6-у Часі: Іс. 66:10-24.

На Вечірні: Бут. 49:33; 50:1-26.

Пр. 31:8-32.

В суботу на Великій Вечірні (на Всенічній): Бут. 49:1, 2, 8-12.

Соф. 3:14-19.

Зах. 9:9-15.

Страсний тиждень. (7-ий)

В понеділок на 6-у Часі: Єз. 1:1-20.

На Вечірні: Вих. 1:1-20.

Йов 1:1-12.

У вівторок на 6-у Часі: Єз. 1:21-28; 2:1.

На Вечірні: Вих. 2:5-10.

Йов 1:13-22.

В середу на 6-у Часі: Єз. 2:3-10; 3:1-3.

На Вечірні: Вих. 2:11-22.

Йов 2:1-10.

В четвер на 1-у Часі: Єр. 11:18-23; 12:1-5,
9-15.

На Вечірні: Вих. 19:10-19.
Йов 38:1-23; 42:1-5.
Іс. 50:4-11.

В п'ятницю на 1-у Часі: Зах. 11:10-13.
на 3-у Часі: Іс. 50:4-11.
на 6-у Часі: Іс. 52:13-15; 53:1-12;
54:1.
на 9-у Часі: Єр. 11:18-23; 12:1-5,
9-15.

На Вечірні: Вих. 33:11-23.
Йов 42:12-16.
Іс. 52:13-15; 53:1-12;
54:1.

У Велику Суботу на Утрені, після Велико-
го Славословія: Єз. 37:1-14.

На Вечірні:

- 1-а паремія: Бут. 1:1-13.
- 2-а " : Іс. 60:1-16.
- 3-я " : Вих. 12:1-11.
- 4-а " : Йона 1:1-16; 2:1-11;
3:1-10; 4:1-11.
- 5-а " : Єг. 5:10-15.
- 6-а " : Вих. 13:20-22; 14:1-32
(15:1-19).
- 7-а " : Соф. 3:8-15.
- 8-а " : III Царств 17:8-23.
- 9-а " : Іс. 61:10, 11; 62:1-5.
- 10-а " : Бут. 22:1-18.
- 11-а " : Іс. 61:1-9.
- 12-а " : IV Царств 4:8-37.
- 13-а " : Іс. 63:11-19; 64:1-5.
- 14-а " : Єр. 31:31-34.
- 15-а " : Дан. 3:1-56 (57-88).

СТАРОЗАВІТНІ
ЧИТАННЯ
СВЯТОЇ П'ЯТИДЕСЯТНИЦІ

В 4-ому тижні після Пасхи.

Переполювання (середа).

- 1-а паремія: Мих. 4:2, 3, 5; 6:1-5, 8;
5:4.
2-а " : Ис. 55:1-13.
3-я " : Пр. 9:1-11.

В шостому тижні

Вознесення Господне (четвер).

- 1-а паремія: Ис. 2:2, 3.
2-а паремія: Ис. 62:10-12; 63:1-3, 7-9.
3-я " : Зах. 14:4, 8-11.

7-ма неділя.

318 Святих Отців в Нікеї.

- 1-а паремія: Бут. 14:14-20.
2-а " : Повт. 1:8-11, 15-17.
3-я " : Повт. 10:14-21.

Неділя П'ятидесятниці.

- 1-а паремія: Числ. 11:16, 17, 24-29.
2-а " : Йоїла 2:23-32.
3-я " : Єз. 36:24-28.

Неділя Всіх Святих.

- 1-а паремія: Ис. 49:9-14.
2-а " : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я " : Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.

**ЗАГАЛЬНІ ПАРЕМІЇ
СВЯТИМ**

Пресвятій Богородиці.

- 1-а паремія: Бут. 28:10-17.
- 2-а " : Єз. 43:27; 44:1-4.
- 3-я " : Пр. 9:1-11.

Святим Силам безтілесним.

- 1-а паремія: Єг. 5:13-15.
- 2-а " : Суд. 6:2-7, 11-24.
- 3-я " : Іс. 14:7-20.

Пророкові.

- 1-а паремія: Прем. Сол. 3:1-9.
- 2-а " : Прем. Сол. 5:15-24; 6:1-3.
- 3-я " : Прем. Сол. 4:7, 16-20;
5:1-7.

Святим Отцям.

- 1-а паремія: Бут. 14:14-20.
- 2-а " : Повт. 1:8-11, 15-17.
- 3-я " : Повт. 10:14-21.

Святителеві.

- 1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 15:4.
- 2-а " : Пр. 10:31, 32; 11:2; 10:2;
11:7, 19; 13:2, 9; 15:2;
14:33; 22:12.
Прем. Сол. 6:12-16; 7:30;
8:2-4, 7, 8, 21; 9:1-5, 10,
11, 14.
- 3-я " : Пр. 29:2.
Прем. Сол. 4:1, 14; 6:11,
17, 18, 21-23; 7:15, 16, 21,
22, 26, 27, 29; 10:9, 10-12;
7:30; 2:1, 10-17, 19-22;
15:1; 16:13.
Пр. 3:34.

Святителям і Священномученикові.

- 1-а паремія: Пр. 10:7, 6; 3:13-16; 8:6,
34, 35, 4, 12, 14, 17, 5-9;
1:23; 14:4.
2-а ” : Пр. 10:31, 32; 11:1, 2, 4,
3, 5-12.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

Мученикові.

- 1-а паремія: Ис. 43:9-14.
2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.

**Мученикам, Священномученикам,
Безсрібленникам, Мучениці, Мученицям,
Преподобним жонам, Преподобномучениці,
Преподобномученикові.**

- 1-а паремія: Ис. 43:9-14.
2-а ” : Прем. Сол. 3:1-9.
3-я ” : Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.

**Преподобному, Преподобним,
Преподобномученикам,
Преподобномученицям, Христа ради
юродивим, Преподобній жоні.**

- 1-а паремія: Прем. Сол. 3:1-9.
2-а ” : Прем. Сол. 5:15-24;
6:1-3.
3-я ” : Прем. Сол. 4:7-15.
-

Державне свято Перемоги.

- 1-а паремія: Вих. 13:20-22; 14:1-31.
2-а ” : Лев. 26:3-12, 14-17, 19, 20,
22, 33, 40.
3-я ” : Соф. 3:14-19.

ЦИТОВАНІ ПРАЦІ

Біблія, сирѣчь книги священнаго Писанія Ветхаго й Новаго Завѣта. (Кієвъ: въ типографіи кієво-печерскія Лавры: 1897).

Біблія або книги святого Письма Старого й Нового Заповіту. Из мови давньо-еврейської й грецької на українську дослівно наново перекладено Митрополитом Іларіоном. (Лондон: Британське й закордонне біблійне товариство, 1962).

Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. (Рим: Видавництво оо. Василян, 1963).

Albright, W. F., "New Light on Early Recensions of the Hebrew Bible." **Bulletin of the American Schools of Oriental Research.** 140 (1955), pp. 27 - 33.

Anderson, George W., "Canonical and Non-Canonical", **The Cambridge History of the Bible.** Volume I: **From the Beginnings to Jerome.** Edited by P. R. Ackroyd and C. F. Evans. pp. 113 - 158. (Cambridge University Press, 1976).

Bewer, Julius A., **The Literature of the Old Testament.** Third edition completely revised by Emil G. Kraeling. (New York and London: Columbia University Press, 1962).

Blackman, E. C., **Marcion and His Influence.** (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1948).

Булгаков, Прот. Сергий, **Православие.** (Париж: YMCA Press, n. d.).

Colwell, Ernest C., **The Study of the Bible.** Revised edition. (Chicago: The University of Chicago Press, 1964).

Jeffery, Arthur, "**The Canon of the Old Testament**", **The Interpreter's Bible.** Vol. I, pp. 32 - 45. Edited by George A. Buttrick. (New York: Abingdon-Cokesbury Press, 1951).

McKenzie, John L., **Dictionary of the Bible**. (New York: Macmillan Publishing Company, 1974).

McKenzie, John L., **Myth and Realities: Studies in Biblical Theology**. (Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1963).

McKenzie, John L., **The Two-Edged Sword. An Interpretation of the Old Testament**. Image Books # D215. (Garden City, New York: Doubleday and Company, Inc., 1966).

Н., М., „Два Завета”, **Вестник русского студенческого движения**. 1972, II - III, No. 104 - 105, стр. 88. (Париж и Нью-Йорк: YMCA Press, 1972)

Nygren, Anders, **The Significance of the Bible for the Church**. Translated by Carl C. Rasmussen. Facet Books, Biblical Series — I; John Reumann, General Editor. (Philadelphia: Fortress Press, 1963).

Oesterley, W. D. E., and Robinson, Theodore H., **An introduction to the Books of the Old Testament**. (London: The Society for Promoting Christian Knowledge, 1961).

Ringgren, Helmer, **Israelite Religion**. Translated by David E. Green. (Philadelphia: Fortress Press, 1966).

“Saint Justin Martyr the Philosopher, “The First and Second Apologies”, **The Ante-Nicene Fathers**. Translations of the Writings of the Fathers down to A.D. 325. Edited by Alexander Roberts and James Donaldson. Volume I, pp. 159 - 193. (Grand Rapids, Mich.: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1967).

Schaff, Philip, and Wace Henry, (eds.), **A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church**. Volume IV: (Grand Rapids, Mich.: Wm. B. Eerdman's Publishing Company, 1956).

Сериков, Свящ. Георгий, „Библейский универсализм”, **Вестник русского студенческого христианского движения**. Париж — Нью-Йорк: No. 78, III, стр. 6 - 16.

Шевченко, Тарас, **Кобзар**, том II. (Вінніпер, Ман.: Українська Вільна Академія Наук, 1952).

Talmon, Shmaryahu, "The Old Testament Text," **The Cambridge History of the Bible. Volume I: From the Beginnings to Jerome.** Edited by P. R. Ackroyd and C. F. Evans. (Cambridge University Press, 1976) pp. 159 - 199.

Український православний молитовник „Добрий пастир”. (Вінніпер: Консисторія Української Греко-Православної Церкви в Канаді, 1952).

Weiser, Artur, **The Old Testament: Its Formation and Development.** (New York: Association Press, 1968).

КНИЖКИ СТАРОГО ЗАВІТУ

1. Перша книжка Мойсеєва:
Буття 1 М./Бут.
2. Друга книжка Мойсеєва:
Вихід II М./Вих.
3. Третя книжка Мойсеєва:
Левит III М./Лев.
4. Четверта книжка Мойсеєва:
Числа IV М./Чис.
5. П'ята книжка Мойсеєва:
Повторення Закону V М./Повт.
6. Книжка Ісуса Навина (Єгошуї)
Ег./І.Н./Нав.
7. Книжка Суддів Ізраїлевих Суд.
8. Книжка Рути Рут
9. Перша книжка Царств (Перша
книжка Самуїлова) I Сам./I Царств
10. Друга книжка Царств (Друга
книжка Самуїлова) II Сам./II Царств
11. Третя книжка Царств (Перша
книжка царів) I Цар./III Царств
12. Четверта книжка Царств (Друга
книжка царів) III Цар./IV Царств
13. Перша книжка Хронік (Перша
книжка Параліпоменон) I Хр./I Пар.
14. Друга книжка Хронік (Друга
книжка Параліпоменон) II Хр./II Пар.
15. Перша книжка Ездри (Книжка
Ездри) Езд./I Ездр.
16. Книжка Неємії Неєм.
17. Друга книжка Ездри II Езд.
18. Книжка Товита Тов.
19. Книжка Юдити Юдит
20. Книжка Естери Ест.
21. Книжка Іова Йов

22. Псалтир (Книжка Псалмів) Пс.
23. Книжка Приказок Соломонових Пр.
24. Книжка Еклезіястова
(Проповідника) Екл.
25. Пісня над піснями (Книжка Пісні
пісень) Пісн.
26. Книжка Премудрості Соломона Прем.
Сол.
27. Книжка Премудрості Ісуса
сина Сирахового Сир.
28. Книжка пророка Ісаї Іс.
29. Книжка пророка Єремії Єр.
30. Плач Єремії Плач
31. Послання Єремії Посл. Єр.
32. Книжка пророка Варуха Вар.
33. Книжка пророка Єзекіїля Єз.
34. Книжка пророка Даниїла Дан.
35. Книжка пророка Осії Ос.
36. Книжка пророка Йоїла Йоїл
37. Книжка пророка Амоса Ам.
38. Книжка пророка Овдія Овд.
39. Книжка пророка Йони Йона
40. Книжка пророка Михея Мих.
41. Книжка пророка Наума Наум.
42. Книжка пророка Авакума Ав.
43. Книжка пророка Софонії Соф.
44. Книжка пророка Огія Ог.
45. Книжка пророка Захарії Зах.
46. Книжка пророка Малахії Мал.
47. Перша книжка Макавеїв I Мак.
48. Друга книжка Макавеїв II Мак.
49. Третя книжка Макавеїв III Мак.
50. Третя книжка Ездри III Езд.

КНИЖКИ НОВОГО ЗАВІТУ

1. Євангелія від св. Матвія Мт.
2. Євангелія від св. Марка Мр.
3. Євангелія від св. Луки Лк.
4. Євангелія від св. Івана Ів.
5. Дії святих апостолів Дії
6. Соборне послання св. апостола
Якова Як.
7. Перше соборне послання
св. апостола Петра I Петр.
8. Друге соборне послання
св. апостола Петра II Петр.
9. Перше соборне послання
св. апостола Івана I Ів.
10. Друге соборне послання
св. апостола Івана II Ів.
11. Третє соборне послання
св. апостола Івана III Ів.
12. Соборне послання св. апостола
Юди Юд.
13. Послання св. апостола Павла
до римлян Рим.
14. Перше послання св. апостола
Павла до коринтян I Кор.
15. Друге послання св. апостола
Павла до коринтян II Кор.
16. Послання св. апостола Павла
до галатів Гал.
17. Послання св. апостола Павла
до єфесян Єф.
18. Послання св. апостола Павла
до филип'ян Фил.
19. Послання св. апостола Павла
до колосян Кол.

20. Перше послання св. апостола
Павла до солунян I Сол.
21. Друге послання св. апостола
Павла до солунян II Сол.
22. Перше послання св. апостола
Павла до Тимофія I Тим.
23. Друге послання св. апостола
Павла до Тимофія II Тим.
24. Послання св. апостола Павла
до Тита Тит.
25. Послання св. апостола Павла
до Филимона Филип.
26. Послання до євреїв Євр.
27. Об'явлення св. Івана Богослова
Об. (Від.)

